

U MEĐUNARODNOJ ARENI

MEĐUNARODNA KONSTELACIJA

Za potpunije objašnjavanje tokova međunarodnih odnosa u Europi bilo bi potrebno detaljnije analizirati Bečki i Berlinski kongres, Versajski i Rapalski ugovor, Ligu naroda itd.

Što se, pak, tiče utjecaja SAD na međunarodna zbivanja, bilo bi potrebno temeljito objasniti Monroeovu, Wilsonovu, Trumanovu, Kennedyevu, Nixonovu, Reaganovu, Bushovu i Clintonovu doktrinu. Sve te vrlo zanimljive i važne postulate svest ćemo samo na postojeće isprave i prevladavajuće ocjene, koje su neposredno relevantne za današnje razumijevanje međunarodnih odnosa, a to su Povelja Ujedinjenih naroda, Završni helsinški akt, zatim temeljni dokumenti Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji, i na kraju Pariška povelja za Novu Europu iz 1990. S punim pravom spomenute dokumente možemo i moramo kvalificirati temeljnim općeprihvaćenim odrednicama i pravnim osnovama sadašnjeg međunarodnog poretka u Europi. Dakako, uz prisutnost NATO-a.

Ovom prilikom pozabavit ćemo se samo jednom od temeljnih odrednica koja je inaugurirana u tzv. Wilsonovoj deklaraciji, pri kraju Prvog svjetskog rata. (I danas se još uvijek smatra polazištem Wilsonove doktrine.) Ona je svoje istaknuto mjesto s punim pravom našla i u postulatima Lige naroda, te poslije u Atlantskoj povelji, u Povelji UN-a i u dokumentima KESS-a, a to je načelo tzv. »prava naroda na samoodređenje«.

Isto tako, kao što je Monroeova doktrina imala odlučan utjecaj na afirmaciju pojedinih država Novog Svijeta, pravo naroda na samoodređenje odigralo je presudnu ulogu za vrijeme novog europskog ustroja poslije Prvog svjetskog rata, a također pri dovršetku svjetskog procesa dekolonizacije. Treba pri tome istaknuti da, iako je načelo samoodređenja naroda bilo korišteno pa i primijenjeno prilikom međunarodnog priznanja Hrvatske i Slovenije, ono danas više nema najveću vrijednost ni odlučujući utjecaj u međunarodnim odnosima.

Naime, Bushov predsjednički mandat (a on je uslijedio u razdoblju sloma komunističkog sustava u svijetu, pa i »raspada dvaju posljednjih neokolonijalističkih carstava u Europi«, a to su bili SSSR i SFRJ, kao što to definira još u jesen 1991. francuski ministar vanjskih poslova Roland Dumas) uvodi u svakodnevno vođenje međunarodne politike SAD-a novinu, koja je dijametralno suprotna prije spomenutoj Wilsonovoj doktrini. Ta se novina u diplomatskom rječniku naziva i Bushovom doktrinom, a izražena je u sljedećoj formuli: *States may neither be destroyed nor created*. To zapravo znači da se ne smije dopustiti da postojeće priznate države nestaju ili da se ruše, a što istodobno znači da ne treba dopustiti ni da se nove države rađaju ili nastaju. To je u skladu s vrlo prepoznatljivim ponašanjem velikih sila o konzerviranju statusa *quo ante*, a što je vladajuća odlika u međunarodnim odnosima, osobito vodećih država u svijetu.

Potvrdu takva razmišljanja možemo uočiti i u praktičnom ponašanju u okviru Ujedinjenih naroda, poglavito za razdoblje kada je Javier Peres de Cuellar bio generalni tajnik UN-a. U tom kontekstu treba naglasiti da nije slučajno što je Budimir Lončar, ministar vanjskih poslova SFRJ (u agoniji) na zasjedanju KESS-a u Berlinu, 19. lipnja 1991., zastrašivao i prijetio svijetu, a poglavito Europi, apelirajući da bi »raspad Jugoslavije bio tempirana bomba u srcu Europe, ako već i prije toga ne bi pokrenuo lančanu reakciju na Starom kontinentu na kojem već tinja 43 potencijalna etnička sukoba«.

Nasljednik de Cuellara na položaju glavnog tajnika UN-a, Boutros Boutros-Ghali u prvim je danima svojeg mandata izrekao na liniji održavanja *statusa quo* još odlučnije upozorenje da načelo »pravo naroda na samoodređenje« Ujedinjeni narodi više neće moći poštovati, jer da bi se u tom slučaju svjetska zajednica morala suočiti s golemim poremećajima, budući da bi u svijetu »izronilo« mnogo više novih država nego što ih danas ukupno ima. Boutros Boutros Ghali je upozorio da bi se svjetska organizacija morala suočiti sa stanjem od preko četiri stotine država.

Promatrajući međunarodni svjetski poredak na kraju drugog tisućljeća, za Slovence i Hrvate bez pretjerivanja se može ustvrditi da su uhvatili jednu od posljednjih prilika za stjecanje nezavisnosti i samostalnosti. Dakako, oslanjajući se obilato na načelo prava naroda na samoodređenje. Istodobno, Hrvatska mora biti svjesna da se sada, kada je to pravo već iskorišteno, a time i konzumirano, moraju vrednovati suvremeni postulati svjetskog poretka, a to u slučaju Hrvatske nalaze

i pragmatizam, tako da načelo samoodređenja naroda treba tretirati kao povijesnu kategoriju. Hrvatska se treba pridružiti orkestriranom konceptu vodećih svjetskih sila, da je ovo načelo Wilsonove doktrine, unatoč tome što je još uvijek upisano u Povelji UN-a, doživjelo svoje korekcije.

Ali nisu samo u pogledu svjetske evolucije u shvaćanju »prava na samoodređenje« izgledi Hrvatske za ostvarenje vjekovnih težnji hrvatskog naroda za samostalnom i nezavisnom državom bili nepovoljni. Tu treba dodati i sljedeće:

1. Položaj i reputacija Jugoslavije u svijetu, koju je stekla 1948., nakon Rezolucije Informbiroa, kao prva država disident u odnosu na Staljina i Kominternu, a zatim i kao jedna od vodećih zemalja tzv. pokreta nesvrstanih. Ta okolnost pridonijela je da je SFRJ uživala u SAD-u posebnu sklonost i tretman, što se snažno odražavalo na svaki oblik potpore i pomoći, koja nije bila samo političke naravi. Dapače, uz položaj »najpovlaštenije nacije«, Jugoslavija je desetljećima uživala obilnu vojnu i financijsku pomoć SAD.

2. Interesi svih država stalnih članica Vijeća sigurnosti UN od kojih su:

a) Velika Britanija i Francuska protagonisti stvaranja Jugoslavije ili Velike Srbije, uz velikodušan blagoslov SAD-a, kako na kraju Prvog svjetskog rata, tako i na kraju Drugog svjetskog rata, te su s tim u vezi tijesno povezane diplomacije Beograda, s jedne strane, s diplomacijama Londona, Pariza i Washingtona, s druge strane. Pri tome valja imati u vidu da se Velika Britanija još nije približila rješenju problema Sjeverne Irske, a ne treba isključiti ni rizike pojedinih secesionističkih krugova, ako ne u Walesu, možda u Škotskoj; a Francuska ima problema na Korzici i u svojem dijelu Baskije;

b) SAD nakon vijetnamskog iskustva dosljedno provode politiku izbjegavanja vojnog angažiranja u onim kriznim žarištima u svijetu gdje nisu neposredno ugroženi vitalni interesi SAD-a, i gdje pozitivan i brz ishod njihovog angažiranja nije minuciozno programiran i kompjuterskom točnošću provjeren. U odnosu na krizu na području bivše Jugoslavije zgodno su koristile svoj izolacionizam i neodlučnost, te taj problem dirigitirano usmjeravaju u početku u nadležnost Europske zajednice, a potom Ujedinjenih naroda;

c) Rusija nakon raspada Istočnog bloka i dobrovoljna, ali i neizbježna razvrgavanja Varšavskog pakta, u grču gospodarskog kolapsa SSSR-a, preuzimajući položaj u Vijeću sigurnosti 1992., budno pazeći da se razvoj događaja i iskustva na balkanskim prostorima zarazno ne

prenesu na njihova euroazijska prostranstva, ustrajno je podržavala kontinuitet Jugoslavije. Naposljetku, prvi veleposlanik Rusije u Hrvatskoj Leonid Vladimirovič Kerestedžijanc svjedoči da se u Rusiji prije poistovjećivao Beograd s Jugoslavijom, što znači da se o osobitostima pojedinih republika ili naroda na prostorima bivše Jugoslavije uopće nije vodilo računa. To je realnost koja nije prevladavala samo u Rusiji ili bivšem SSSR, nego i u većini svjetskih, pa i europskih zemalja. Pri tome činjenicu pripadnosti Rusije pravoslavlju i tradicionalnom savezništvu sa Srbijom također ne treba potcjenjivati;

d) Kina zbog svoje kompozicije i determiniranosti, uz prihvaćanje potrebe za promjenom društvenog sustava postupnim usvajanjem tržišnih uvjeta, teži zaleđivanju demokratizacije političkog sustava. Primjer Hrvatske i Slovenije u prvom redu doživljava kao nepovoljni mogući presedan za sudbinu Tibeta, ali ne samo Tibeta (Tajvan, itd.).

3. Prestanak hladnog rata, silazak SSSR-a s političke pozornice svijeta kao supersile, samoinicijativno razvrgavanje te iščezavanje Varšavskog pakta, rušenje Berlinskog zida, neuspjeli vojni puč u Moskvi u kolovozu 1991., itd, a sve to bez ispaljenog metka, uspavljaju Europu u uvjerenju da do oružanih sukoba u suvremenoj Europi ne može više doći. Europa se uljuljkuje u ocjenama da rat ostaje samo poučna bolna uspomena i iskustvo prošlosti na europskim prostorima. Pariška povelja ispunjena predivnim deklaracijama, koje definiraju europski poredak za razdoblje nestanka Istočnog bloka, ipak trpi od bitnog nedostatka, jer ne ugrađuje sankcije za one koji ne poštuju načela i odredbe te Povelje. Europa ne vidi da nisu iskorijenjene pretpostavke da i u Europi još uvijek mogu stasati silnici tipa Saddama i Amina.

4. Slom posljednjeg, »izvanrednog« Kongresa SKJ u siječnju 1990. i rezultate prvih demokratskih izbora međunarodna zajednica doživljava kao postupni demokratski proces u okviru Jugoslavije, te kao rezultat demontiranja komunizma. Pri tome se zanemaruje činjenica da u Sloveniji, Hrvatskoj, Makedoniji, te Bosni i Hercegovini vlast preuzimaju istinski demokratske stranke, dok u Srbiji i Crnoj Gori na vlasti ostaju iste totalitarne komunističke strukture, koje su samo iz imena svojih stranaka licemjerno izbacile kvalifikaciju »komunističke«.

5. U siječnju 1991. svijet i Europa su zaokupljeni Zaljevskim ratom. Jedino iz tih razloga možemo objasniti da ultimatumu vojnog vrha Jugoslavenske narodne armije od 9. siječnja 1991. o predaji oružja Teritorijalne obrane u Hrvatskoj, te »Saopštenje Informativne uprave Saveznog sekretarijata za narodnu obranu« od 24. siječnja 1991., pro-

laze zaista nezabilježeni u središtima svjetske i europske politike, pa i prilično nezapaženi u svjetskim medijima. Iako se za to razdoblje govori o tihom vojnom puču ili uvođenju puzajuće vojne diktature, smatramo da se dan 24. siječnja 1991. može zabilježiti kao datum kada je manifestirano i publicirano da Jugoslavenska narodna armija postaje glavna i vodeća sila u bivšoj Jugoslaviji, iznad i izvan bilo kojeg drugog političkog organa u državi. To znači da je tada započela realizacija vojnog puča. Ovom prilikom ne ulazimo u analizu u kojoj je to mjeri dirigirao Slobodan Milošević, odnosno Borisav Jović.

6. I tijekom prve polovice 1991. svi službeni politički čimbenici Europe u pogledu jugoslavenske krize istovjetni su onima koje zastupaju Francuska i Velika Britanija, a osobito SAD. Ilustracije radi, potrebno je zabilježiti da je na kraju sastanka Europske zajednice 7. travnja 1991. Jacques Santer priopćio usuglašena stajališta Europske zajednice, a to su:

- da je EZ dužna čuvati jedinstvo i teritorijalni integritet Jugoslavije;

- da pojedine republike, spominjući izričito Sloveniju i Hrvatsku, koje su sastavni dio Jugoslavije, ne trebaju gajiti nikakve iluzije o izgledima za pristupanje Europi; ta šansa postoji u budućnosti samo za Jugoslaviju;

- da ne vidi nikakva razloga zbog čega bi se EZ trebala miješati u osjetljiva unutarnja pitanja SFRJ.

7. Opsjednutost SAD-a tržišnom orijentacijom Markovićeve vlade, a nadasve posjet državnog sekretara SAD-a Jamesa Bakera Beogradu u drugoj polovici lipnja 1991., brzopotezni razgovori s predsjednicima svake od republika bivše Jugoslavije, te njegove izjave na kraju toga posjeta, bili su odraz stajališta međunarodne zajednice prema jugoslavenskoj krizi. To je u Beogradu bilo protumačeno kao davanje zelenog svjetla za upotrebu sile prema neizbježnom procesu demokracije, te oružanom svladavanju »neposlušnika« i »secesionista« u Sloveniji i Hrvatskoj.

8. Europska je zajednica 24. lipnja 1991. obznanila odobravanje zajma u visini od 730,000.000 ECU-a Jugoslaviji odnosno Beogradu, što je predsjednik SIV-a Ante Marković smatrao trijumfom vlastite politike. Potaknut je da daje punu podršku i štit za oružanu agresiju na Sloveniju. Taj potez EZ-a može se objasniti jedino čvrstom namjerom da svi relevantni čimbenici prime na znanje da europska dvanaestorica, skupa sa SAD-om, stoji na braniku »jedinstvene« Jugoslavije. U for-

malnom smislu to je bila podrška vladi Ante Markovića, ali objektivno to je istodobno značilo i ohrabrenje Miloševiću, odnosno armijskoj i boljševističkoj vrhuški, da mogu nekažnjeno upotrijebiti silu i krenuti u pripreme za konačni oružani obračun.

Zbog takva ozračja i odnosa snaga u svijetu predsjednik Tuđman s punim pravom tvrdi da u prvoj godini djelovanja demokratske vlasti u Hrvatskoj nemamo saveznika u svijetu, ali isto tako da je internacionalizacija jugoslavenske krize korisna i nužna. To je istodobno razdoblje pojačanih nastojanja za pridobivanje saveznika u inozemstvu u cilju afirmacije Hrvatske kao samostalnog subjekta u međunarodnim odnosima.

Približavanje trenutka raspada komunističkog sustava u svijetu dalo je dodatni poticaj za političko angažiranje hrvatske dijaspore u svijetu, a taj proces osobito dolazi do izražaja u Njemačkoj i SAD-u te ostalim državama Novoga svijeta. Teško je nabrojiti i dio požrtvovnog i predanog rada i pomoći koju hrvatski iseljenici posvećuju »starom kraju«. Rezultati prvih višestranačkih izbora označili su najnoviji hrvatski preporod, kako u domovini tako, možemo slobodno reći, ne bez manje oduševljenja među Hrvatima u svijetu.

Pod utjecajem takva procesa ustaju istaknuti američki političari poput Roberta Dolea, Claiborna Pella, De Concina, D'Amata i mnogih drugih, koji svojim zalaganjem i autoritetom kritiziraju službenu politiku SAD-a prema Jugoslaviji i Hrvatskoj. Godinu 1990. možemo obilježiti i kao afirmaciju jakoga i učinkovitoga hrvatskog lobija u SAD-a.

Međutim, u tom razdoblju još uvijek učinkovito djeluje i srpski lobi. S obzirom na neposredni utjecaj na razvoj događaja u Hrvatskoj sredinom 1990. dužni smo spomenuti pojavu i ulogu Helene Delich-Bentley (Vidi tekst pod naslovom »Krizna na Kosovu i kninski balvani«).

BRITANSKI STEREOTIP O JUGOSLAVIJI

Član britanskog parlamenta Robert Wareing doputovao je u Zagreb iz Ljubljane 6. kolovoza 1991. Susreti s njim bili su zakazani za sutrašnji dan, a nakon toga je otputovao u Beograd. On je bio član Odbora za vanjsku politiku u parlamentu UK i potpredsjednik Britansko-jugoslavenske parlamentarne grupe. Njegov posjet je stoga imao vrlo važno značenje, bar u informativnom smislu, a hrvatska je politika (i diplomacija) trebala i prihvaćala svaku vezu s ličnostima sa Zapada.

Odbor za vanjsku politiku Sabora, bio je prvi u rasporedu susreta s Wareingom.²¹

U uvodnoj sam riječi objasnio ustavno ustrojstvo Republike Hrvatske i ulogu našeg parlamenta, Hrvatskog Sabora. Britanski parlamentarac je odmah replicirao kako dolazi iz parlamenta koji je »Mother of parlaments« (majka parlamenata) gdje se stvari rješavaju demokratski i kroz glasačke kutije te je Britanija stoga spremna na svaki način pomoći mirnom razrješenju »jugoslavenske krize«.

U nastavku sam ga upoznao s blokadom funkcioniranja saveznih organa vlasti u Beogradu, a potom sam se usredotočio na objašnjavanje osnova i razloga donošenja Deklaracije o uspostavi suverene i samostalne Hrvatske 25. lipnja 1991. Naveo sam kako je donesena Povelja o pravima Srba i drugih nacionalnih zajednica u našoj Republici, te koja je važnost Deklaracije usvojene 7. srpnja 1991. na Brijunima pod okriljem »ministarske trojke« Europske zajednice.

Britaniju i Jugoslaviju povezuju dobri odnosi još iz vremena Drugog svjetskog rata, pa je London »vrlo zabrinut što se ovdje (u Jugoslaviji) vodi rat koji je vrlo teško razumjeti« – kaže Wareing. On dodaje kako je Miloševiću rečeno da Europskoj zajednici nije prihvatljivo da se politički problemi rješavaju silom. Svatko tko želi postati članom EZ-a mora se prilagoditi njenim normama ponašanja. Milošević je kazao da

---

²¹ U razgovoru su sudjelovali i članovi Odbora Neven Jurica, Stjepan Brčić, Željko Mažar i Ljerka Ercegović.

se neće protiviti europskim promatračima u Hrvatskoj, ali da nikako ne pristaje na vojne promatrače.

Što se tiče veza između Britanije i Jugoslavije, u Londonu postoji stereotip o Jugoslaviji iz Titova doba. Od tada se situacija bitno promijenila. Pretpostavke demokratskog i pluralističkog sustava spadaju u minimum općeprihvaćenih vrednota, a te su vrednote u Jugoslaviji toliko suprotstavljene da ne postoje uvjeti ni za najmanji dogovor. Srbija je srušila Ustav iz 1974. godine koji je Tito, vidjevši svoj skori odlazak, bio koncipirao kao mogući oblik suživota ovdašnjih naroda. Odbacivši dva ključna elementa toga Ustava – ravnomjerna zastupljenost u saveznom parlamentu i donošenje krupnih političkih odluka konsenzusom – Srbija je isprva pokušala da Savez komunista Jugoslavije preuzme dominaciju nad državom, a kada joj to nije uspjelo, počela je blokirati savezne institucije i rušenjem političkih garnitura u drugim federalnim jedinicama (Vojvodina, Kosovo, Crna Gora).

U međuvremenu je s globalnim padom komunizma došlo do slobodnih izbora u jugoslavenskim republikama. U Srbiji je pobjedu odnijela stara politička garnitura s ultranacionalističkim programom. Sada Srbija ide na proširenje svog teritorija na račun Hrvatske. Da bi ostvarila taj cilj koristi se dijelovima srpskog naroda u Hrvatskoj i svojom dominacijom u savezним institucijama. U prvom redu za to joj služi JNA koja je, nakon neuspjeha u Sloveniji, i po sastavu ljudstva postala srpskom.

Razlog zbog kojega Milošević nije prihvatio europske promatrače leži u činjenici da zbog srpske većine koju ima u saveznom Predsjedništvu SFRJ on želi biti arbitar. Na primjer, na čelu upravo formirane komisije Predsjedništva je Branko Kostić, koji je nedavno izrijekom podržao teroriste u Borovu Selu. Srbija smatra da probleme može riješiti silom i to je razlog zbog kojeg Hrvatska smatra međunarodnu pomoć neophodnom.

Nakon svih objašnjenja koje je čuo od hrvatskih političkih prvaka Wareing je priznao da se u Britaniji ne shvaća u potpunosti jugoslavenski problem. U Londonu nisu tako pomno pratili zbivanja u Jugoslaviji, jer su ih zasjenili događaji u Zaljevu, ali će sada odigrati punu ulogu u EZ-u da se postigne prekid vatre i dođu promatrači, odnosno da EZ bude pravi partner u razgovorima o budućnosti Jugoslavije.

On kaže kako je »Jugoslavija postala veliki europski problem i ako bi se rastala u krvoproliću moglo bi doći do uplitanja i susjednih zemalja«. Britanski političar vjeruje da i u Zagrebu ima onih koji žele

»razgovarati o ulozi koju bi Hrvatska mogla odigrati u eventualnoj novoj jugoslavenskoj konfederaciji«.

Hrvatski političari su mu jasno rekli da se mora uzeti u obzir realnost da Srbija vodi rat protiv Hrvatske i to s ubačenim četnicima koje otvoreno potpomaže JNA. S druge strane, u Srbiji se pljačkaju hrvatska poduzeća, a iz hrvatske žitnice Slavonije vojnim se kamionima odvozi žito u Srbiju. Prije godinu dana Hrvatska je rekla da je moguća konfederacija, međutim zbog događaja koji su se od tada zbili na ovim prostorima ta je mogućnost bitno smanjena. Rješenje je da se izjednači položaj svih republika, a to se može postići jedino da se one međunarodno priznaju. Tada Srbija ne bi više mogla koristiti vojnu nadmoć, a sve dotle dok joj je to omogućeno, sporazumno rješenje je predaleko.

Robert Wareing je završio svoje susrete u Zagrebu tezom »kako Jugoslavija, s obzirom na veliki ugled koji uživa u svijetu, treba ostati zajednička država«, priznajući pri tome da to ipak ovisi o pristanku i sporazumu svih jedinica federativne Jugoslavije.

Nakon posjeta predsjedniku Sabora Žarku Domljanu i potpredsjedniku Vlade Milanu Ramljaku, prema protokolu sam bio određen za domaćina na ručku. U vrtu »Okrugljaka« u opuštеноj atmosferi proveli smo više od dva sata.

S velikim zanimanjem je zastupnik Wareing slušao moja iskustva s vrlo čestih poslovnih putovanja u Veliku Britaniju koju sam tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina posjećivao i po desetak puta godišnje. Saznavši da je sugovornik iz Škotske, ustanovili smo da imamo čak i neke zajedničke prijatelje u Glasgowu i Edinburghu. Posebno sam povjerenje stekao kad je čuo da sam preko vikenda bio na farmi poznatog škotskog brodovlasnika lorda Thompsona, na čijem je imanju svojedobno boravio i ruski disident književnik Solženjicin.

Pri kraju srdačnog i otvorenog razgovora ugledni gost mi je rekao kako će poslije posjeta Beogradu, kad se vrati u London, službeno posjetiti i jugoslavenskog ambasadora. Rekao sam mu kako nikad nisam bio u jugoslavenskoj ambasadi, usprkos mojim čestim boravcima u Londonu. Čak se i dom Sorga-Miroševića nalazi u neposrednoj blizini, a tamo sam zalazio kao gost. Iznenadio se tom mojom izjavom i tražio je da mu objasnim takvo moje ponašanje. Bez ustručavanja sam mu rekao kako u okviru te ambasade postoji služba koja redovito prati sve »politički sumnjive« državljane, a i ja sam se nalazio na »crnoj listi«. Međutim, još iz mojih športskih dana stekao sam iskustvo da ne moram glumiti i boriti se za moju »političku podobnost«. Na to mi je

zastupnik Wareing rekao: »Eto, vidite, i to je dokaz kako Jugoslavija ne spada u društvo ortodoksnih totalitarnih režima«.

Složio sam se s Robertom Wareingom da se doista Jugoslavija razlikovala od režima kakvi su vladali u SSSR-u ili u Ceausescuovoj Rumunjskoj, ali je poznato da se sa službenim diplomatskim predstavnikom jugoslavenska tajna policija koristila čak i u terorističkim aktivnostima.

On je želio da mu navedem dokaze za tu tvrdnju što sam i učinio spominjući neke slučajeve koji su bili zabilježeni u Britaniji, a neki su završili na britanskim sudovima, pa nisu nikome bili tajnom. Posebno sam istakao primjer Vinka Sindičića, koji je u blizini Edinburgha pokušao ubiti Nikolu Štedula u listopadu 1988. Sindičić je bio egzekutor jugoslavenske UDBE, a u Veliku Britaniju je ušao s lažnom putovnicom. Sud u Velikoj Britaniji mu je u proljeće 1989. za počinjeno krivično djelo atentata i neovlašteno nošenje oružja i krivo predstavljanje izrekao zatvorsku kaznu od 15 godina. Vrlo oštra kazna, ali potrebno je istaknuti da prilikom rasprave nije bio ni spomenut motiv ovog kriminalnog ponašanja. To se može objasniti jedino odlučnošću istražnih organa Velike Britanije da se ne naruši ugled Jugoslavije, iako je bilo utvrđeno da je pištolj i streljivo dobio nakon ulaska u Veliku Britaniju i to posredstvom predstavnika ambasade tadašnje Jugoslavije u Londonu. Član britanskog parlamenta je rekao kako o tome malo ili gotovo ništa ne zna, jer i onda kad se radilo o političkom teroru, službene vlasti su izjavljivale da se radi o klasičnom kriminalu. Zar je moguće da član parlamenta i potpredsjednik Britansko-jugoslavenske parlamentarne grupe nije prije posjeta Jugoslaviji informiran o onome što se događalo na britanskoj sceni, kada je terorist dobio pištolj u jugoslavenskoj ambasadi?²²

---

²² Po povratku u London zastupnik Robert Wareing se podrobno upoznao sa slučajevima koje sam mu spomenuo.

KONFERENCIJA U HAAGU

Nakon što je svih dvanaest država članica Europske Zajednice na izvanrednom ministarskom sastanku u Bruxellesu 27. kolovoza 1991. usvojilo »Deklaraciju o Jugoslaviji«, ta je Deklaracija hitno upućena Predsjedništvu i Saveznoj vladi SFRJ u Beogradu i predsjednicima svih republika tadašnje Jugoslavije, s pozivom na sudjelovanje u radu te Konferencije pod predsjedanjem lorda Carringtona. Radi njezine važnosti tekst Deklaracije donosimo u cijelosti.

DEKLARACIJA O JUGOSLAVIJI

»Europska zajednica i njene Države članice su zaprepaštene naraslim nasiljem u Hrvatskoj. EZ opominje sve odgovorne za nasilje, o svojoj odlučnosti da nikada neće priznati promjene granica do kojih ne bi došlo mirnim sredstvima i sporazumno. To je krajnje pogrešno vođena politika srpskih paravojski snaga koje pokušavaju riješiti probleme sa kojima se očekuju susresti, novim ustavnim poretkom pomoću vojnih sredstava. Ove suprotnosti su još značajnije budući da se ne može više osporavati da elementi Jugoslavenske narodne armije aktivno pomažu srpsku stranu. Zajednica i njene Države članice pozivaju Savezno Predsjedništvo da neposredno okončaju protupravnu upotrebu snaga koje su pod njegovim zapovjedništvom.

Zajednica i njene Države članice neće nikada prihvatiti politiku gotovog čina. One su odlučne da neće priznati promjene granica silom i zalagat će se da i ostale države to ne prihvate.

Teritorijalnim osvajanjima, koja ne budu priznata od međunarodne zajednice, neće se nikada ostvariti oblik zakonite zaštite, koji se očekuje od svih u novoj Jugoslaviji. Takva zaštita može se postići samo pregovorima, koji se temelje na načelu potpune zaštite prava svih gdje god oni žive u Jugoslaviji.

Europska zajednica i njene Države članice pozivaju Srbiju da povuče svoje protivljenje na proširenje aktivnosti Misije promatrača u Hrvatskoj. Raniji događaji pokazuju da bez sveobuhvatnog i učinkovitog

primirja i nepristranih promatrača stanje u Jugoslaviji ne može biti dostatno stabilizirano kako bi se omogućilo održavanje učinkovitih pregovora.

S obzirom na pogoršanu situaciju u Jugoslaviji Europska zajednica i njene Države članice zatražile su od svojeg Predsjedništva da uputi zahtjev Predsjedniku viših dužnosnika OESS-a da ranije održe dodatni sastanak toga odbora, kako je bilo odlučeno na drugom hitnom sastanku 9. kolovoza 1991., dakle, početkom mjeseca rujna.

Zajednica i njene Države članice ne mogu ostati pasivne s obzirom na to što se krvoproliće u Hrvatskoj iz dana u dan povećava. Sporazum o izvještavanju i održavanje primirja bi omogućilo Zajednici i njenim Državama članicama da sazovu konferenciju o miru i da uspostave arbitražni postupak.

Ova Konferencija o miru sazvat će skup:

- od strane Jugoslavije: Savezno predsjedništvo, Saveznu vladu i Predsjednike Republika.

- Predsjednika Vijeća, predstavnike Država članica i Komisije.

Arbitražni postupak u okviru ove Konferencije o miru biti će uspostavljen kako slijedi: Odnosna tijela vlasti će podnijeti njihova razilaženja Arbitražnoj komisiji, koja će u peteročlanom sastavu koji će biti izabrani od Predsjednika Ustavnih sudova koji postoje u Državama članicama. Sastav Arbitražne komisije će biti:

- dva člana imenovana jednoglasno od Saveznog predsjedništva

- tri člana imenovane od Zajednice i njenih Država članica.

Ukoliko izostane suglasnost o izboru članova od strane Saveznog predsjedništva, oni će biti određeni od tri člana imenovana od strane Zajednice.

Ova Arbitražna komisija će donositi svoje odluke u roku od dva mjeseca.

U slučaju da do 1. rujna 1991. izostane sporazum o promatračima, i o primirju i održavanju primirja, te o održavanju Konferencije o miru, Zajednica će i njene Države članice razmotriti dodatne mjere, uključujući međunarodne akcije. U tu svrhu Zajednica će sazvati sastanak na koji će pozvati Predsjednike i predstavnike u Saveznom predsjedništvu onih Republika koje će podržati gore navedena dva koraka. Predsjednik i Ministar vanjskih poslova Savezne vlade će također biti pozvani na ovaj sastanak.«

Predsjedništvo je uputilo specijalnog izaslanika u Jugoslaviju da u vezi s tim objasni poziciju *Dvanestorice*. Države članice koje su čla-

nice Vijeća sigurnosti, UN će upoznati to tijelo s donesenom Deklaracijom.

U Deklaraciji se ističe zabrinutost zbog rastućeg nasilja u Hrvatskoj, s upozorenjem da se neće priznati politika gotovog čina i promjene granica silom te opomenom da se više ne može negirati aktivna pomoć koju JNA pruža srpskoj strani. Savezno predsjedništvo je pozvano da bez odlaganja nametne prestanak protupravne upotrebe sile od strane jedinica pod njezinim zapovjedništvom.

Srbija je također bila pozvana da povuče svoje protivljenje proširenju misije promatrača EZ-a na Hrvatsku. (Pozivanje Srbije na kvalifikaciju *as appropriate* st. 4 Aneksa II. Smjernica za promatračku misiju za Jugoslaviju – Brijunske deklaracije od 7. srpnja 1991.). U Deklaraciji je definiran ustroj Arbitražne komisije i sumarno su regulirana pravila tog postupka. Posebno izaslanstvo EZ-a bilo je upućeno na sastanke sa svim pozvanim subjektima, uz upozorenje da odaziv na sudjelovanje u radu Konferencije znači i prihvat postavljenih uvjeta te da će u slučaju da izostane pozitivan odaziv do 1. rujna 1991., EZ razmotriti daljnje korake, uključujući i međunarodnu operaciju.

Budući da su svi pozvani subjekti dali pozitivan odgovor zaključno sa 7. rujnom,²³ zasjedanje Konferencije o Jugoslaviji bilo je zakazano za 4. rujna u Haagu. Na prethodnom zasjedanju Konferencije, našu delegaciju su činili Zvonimir Šeparović, Zvonimir Lerotić i Hrvoje Kačić.

Zasjedanje je započelo u zgradi Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Nizozemske. Nakon međusobnog predstavljanja predsjednik Carrington je imao uvodnu riječ izražavajući u ime Europske zajednice izraze zabrinutosti svih članica EZ-a. Težište poruke je izraženo u pozivu na prestanak nasilja i odustajanje od upotrebe oružja, te izričitom pozivu Predsjedništvu i Vladi SFRJ da sve jedinice JNA moraju biti pod ingerencijom Vlade SFRJ. Jasno je upućena poruka da je poštivanje primirja bezuvjetna obveza za sve subjekte s područja Jugoslavije. Za sljedeći sastanak je najavljeno da će biti održan na području bivše Jugoslavije, s tim da će se mjesto i dan sastanka diplomatskim putem prethodno najaviti.

Poslije završetka službenog dijela plenarnog zasjedanja preporučeni su kontakti predstavnika za bilateralne sastanke, s tim da su šefovi delegacija Vlade SFRJ, Srbije i Hrvatske bili odvojeno pozvani na sastanak kod Hansa van den Broeka. Stekao sam dojam da je Hans van

---

²³ Interlokutorna odluka Arbitražne komisije (Badinterove) od 4. srpnja 1992.

den Broek, koji je u tom razdoblju u svojstvu Ministra vanjskih poslova Nizozemske obavljao u konkretnom šestomjesečnom razdoblju poslove i dužnosti predstavnika EZ-a, po svojim nastupima i izjavama osobno vrlo čvrstog i neposrednog karaktera.

I dok smo u posebnoj kancelariji, koja nam je stavljena na raspolaganje, očekivali da Zvonimir Šeparović bude pozvan kod Hansa van den Broeka, naš ministar vanjskih poslova je vrlo jasno isticao da ima namjeru dati vrlo oštru kritiku na adresu EZ-a za propuste, sporost i neučinkovitost EZ u dosadašnjem tretmanu problema na prostoru SFRJ, a osobito zbog ohrabriranja agresije od strane Srbije.

Poučen svojim iskustvima u raznim situacijama na međunarodnom planu, u nedostatku vremena za detaljniju raspravu, pozvao sam se na Marina Držića i njegovu poruku koju je dao u djelu *Dundo Maroje*: »Kada se ide u svijet treba držati facu od zle žene (što su režiseri dopustili da se umjesto zle žene upotrebljava izraz »kurva«) a srce od lava«, a ne obrnuto: imati facu od lava, ili jedno i drugo iste naravi, što je isto tako negativno.

Nakon što je ministar vanjskih poslova bio pozvan kod Hansa van den Broeka mene je pozvao lord Carrington da dođem u njegov ured. Tu sam sreo i Nikolu Samardžića, ministra vanjskih poslova Crne Gore. Uz uobičajeni diplomatski rječnik o potrebnoj suradnji, obratio nam se uz napomene da mu je s obzirom na naše ranije aktivnosti u pomorskom svijetu poznato da smo mi od ranije poznanici te da od nas traži mišljenje, koje bi mjesto bilo najprikladnije za održavanje sljedeće sjednice na području Jugoslavije. Pri tome je istakao da to ne smije biti ni na teritoriju Hrvatske ni na teritoriju Srbije. Posebno je napomenuo da bi na tom sastanku trebali sudjelovati predsjednici Hrvatske dr. Franjo Tuđman i Srbije Slobodan Milošević te predsjednik Vlade SFRJ Ante Marković i ministar obrane i načelnik generalštaba Veljko Kadijević, uz prisustvo predstavnika Predsjedništva SFRJ.

Predložio sam da to bude Sarajevo, na što je lord Carrington odgovorio da Sarajevo ne dolazi u obzir, jer da ga taj grad asocira na zločin iz 1914. što je bio i povod Prvom svjetskom ratu. Moj sljedeći prijedlog je bio da se sastanak organizira u Ljubljani ili na Bledu, što je Carrington također odbio s objašnjenjem da ni Slovenija ne dolazi u obzir, jer je Slovenija vrlo prijateljski orijentirana prema Hrvatskoj, nego da to mora biti negdje između Srbije i Hrvatske. Carrington nam je ostavio desetak minuta da se neposredno dogovorimo o mjestu sastanka, s tim da ćemo o datumu toga sastanka biti naknadno obaviješteni. U dogo-

voru s Nikolom Samardžićem predložio sam da to bude Igaló. Dodao sam da će Hrvatska prihvatiti Igaló kao mjesto održavanja sastanka na vrhu samo pod uvjetom ako Carrington sa svojim savjetnicima odsjedne u nekom od dubrovačkih hotela, te da ga pozivam da dođe u Dubrovnik svakako dan ranije. Pri tome sam mislio na Palmerstonovu doktrinu: naime, poznata je Palmerstonova koncepcija da se u diplomaciji priprema i rješava više pitanja, osobito onih najosjetljivijih, za vrijeme neformalnih večera i za šankovima negoli za konferencijskim stolovima.

U prisustvu Nikole Samardžića lord Carrington je izrazio zadovoljstvo što, eto, ima priliku posjetiti Dubrovnik, i da će sigurno doći dan prije sastanka u Igalu, te da će boraviti u Dubrovniku. Već tada sam mu uputio poziv na večeru, kao i članovima njegovog izaslanstva.

Obavijest o održavanju sastanka u Igalu 16. rujna 1991. dobio sam dan ranije. Obaviješten sam da lord Carrington specijalnim zrakoplovom stiže na aerodrom Čilipe te da će s aerodroma odmah krenuti za Dubrovnik. Tada sam zatražio od Ureda predsjednika da zbog toga što je zračni promet s aerodroma Pleso u Zagrebu bio obustavljen, a cestovne komunikacije s gradovima na našoj obali također u prekidu, da me se prebaci helikopterom ili cesnom negdje na obalu te da ću se dalje već nekako snaći i nakon nekoliko sati stići u Dubrovnik da bih te večeri bio u društvu s lordom Carringtonom. Iz Predsjedničkih dvora dobio sam odgovor da s obzirom na to da sam u sastavu službene delegacije koja će sudjelovati u radu konferencije u Igalu da se kreće sljedećeg dana u 7.30 sati s Lučkoga za Čilipe i potom s aerodroma izravno za Igaló.

Unatoč tome, inzistirao sam da je mnogo važnije iskoristiti priliku da se dan ranije sastanem s predsjednikom Konferencije o Jugoslaviji i budem domaćin na večeri čiji je poziv on prihvatio. Pri tom mi je čak izrečena primjedba da ne cijenim dovoljno to što ću, kao član delegacije, biti u društvu s našim Predsjednikom u istom zrakoplovu te kako je to prilika da se zajednički pripremimo za sastanak.

Moj je odgovor na to bio da meni nije cilj biti dekorativan, nego da što učinkovitije uspijemo upoznati predstavnike međunarodne zajednice o bitnim pitanjima ovog burnog razdoblja te da molim da mi se dopusti da ispunim svoju preuzetu obvezu prema lordu Carringtonu. Mojem apelu nije udovoljeno i ponovljeno mi je da će po mene doći u jutro službeni automobil za odlazak na Lučko. Na to sam na vrijeme odgovorio da žalim, ali ako nema mogućnosti da stignem već danas u

Dubrovnik, da ne mogu prihvatiti da budem član delegacije. Nažalost, moj stav nije bio prihvaćen.

Lord Carrington stigao je rano poslije podne na aerodrom Dubrovnik. Dočekali su ga gradonačelnik Pero Poljanić i predsjednik Izvršnog vijeća općine Dubrovnik Željko Šikić, koji je bio u vojničkoj uniformi! Na dočeku su bili i predstavnici Ministarstva vanjskih poslova iz Beograda, ali nažalost nitko iz Zagreba.

Domaćin lordu Carringtonu na večeri u Dubrovniku bio je ministar vanjskih poslova Jugoslavije Budimir Lončar. Lord Carrington je boravio dvije noći u Dubrovniku i bio sam iznenađen da se nakon sastanka u Igalu ponovno vratio u Dubrovnik, te je u prisustvu svojeg domaćina Lončara, obilazio znamenitosti grada.

Predsjednik Tuđman sa suradnicima vratio se iz Igalu na aerodrom Čilipi i nakon izjave da su dobijena jamstva da na prostorima Dubrovnik i njegove okolice neće biti oružanih akcija, odletio zrakoplovom za Lučko. Svi dužnosnici Dubrovnik bili su na ispraćaju na aerodromu Čilipi, dok je Budimir Lončar sa svojim suradnicima neometano bio u društvu lorda Carringtona i njegovih suradnika u Dubrovniku.

Ispričao sam se lordu Carringtonu zbog izostanka uz objašnjenje da sam krenuo automobilom iz Zagreba za Dubrovnik, ali da mi je dolazak u Dubrovnik bio spriječen zbog rušenja Masleničkoga mosta.

Nikada nisam požalio što nisam bio prisutan u Igalu, ali i danas žalim zbog propusta što nisam pristao biti u službenoj delegaciji za Igalu, jer mi je to bila prilika da dulje i nasamo razgovaram s lordom Carringtonom, kada se na moje iznenađenje već dogodilo da je, umjesto jedne noći, ostao i dulje u Dubrovniku.

GOVOR PRED LORDOM CARRINGTONOM

U jutarnjim satima 25. rujna 1991. telefonski me nazvao Predstojnik ureda Predsjednika Republike Hrvoje Šarinić i prenio mi nalog predsjednika Tuđmana da je sljedećeg dana zakazana u Haagu Konferencija o Jugoslaviji i da sam određen da zastupam Hrvatsku na toj sjednici.

Konferencija se održavala pod okriljem Europske zajednice, a predsjedavao joj je lord Peter Carrington.

Na put sam trebao krenuti istog dana u prvim poslijepodnevним satima automobilom do Beča i zatim zrakoplovom za Amsterdam. Putna karta me čekala na desku KLM-a u bečkoj zračnoj luci.

Predstojnika Šarinića pitao sam tko ide sa mnom, a moj imenjак Hrvoje je odgovorio da ću ići sam. Na pitanje kad ćemo se sastati i dogovoriti radi nužnih instrukcija, on je odgovorio: »Tebi su poznate sve potrebne informacije i dostupna su ti sva raspoloživa saznanja. Spremi se za putovanje. Upućujem ti najbolje želje da uspješno obaviš posao i neka ti je sretan put. Kad se vratiš u Zagreb o svemu ćeš nas izvijestiti«.

Potvrdio sam da ću u 13 sati biti spreman, pa neka automobilom dođu pred moj stan u Petrovoj ulici. Kad sam se nakon nekoliko minuta pribrao, činilo mi se vrlo važnim da na tom zadatku ne budem sam. Smatrao sam korisnim i potrebnim da imam pomoć i sugestije, a nadasve da imam nekoga tko će biti svjedokom mojeg nastupa. Znajući da je Zvonko Lerotić, savjetnik Predsjednika, u susjednoj zgradi u Banskim dvorima na Markovu trgu, nazvao sam ga i upitao da li u iduća dva dana ima nekih neodgodivih obveza. Očito sam ga zatekao i zapitao je zašto me to zanima. Objasnio sam mu o čemu se radi rekavši mu kako će njegovo prisustvo meni biti dragocjeno. Jedino da treba biti spreman u određeno vrijeme za put prema Beču. Nazvao sam Šarinića, i obavijestio ga da Lerotić putuje sa mnom i zamolio ga da se kod KLM-a rezervira još jedna karta. Uskoro je sve bilo sređeno.

Na putu do Beča osvježili smo dotadašnja iskustva o radu Haške konferencije i svim relevantnim okolnostima na našim prostorima,

kao i stalnoj eskalaciji agresije na Hrvatsku. Raspoložive informacije o situaciji oko Vukovara, Osijeka, Vinkovaca, a također i one oko Zemunika, odnosno Zadra i Šibenika, bile su u središtu naših preokupacija. Za vrijeme leta do Amsterdama izmijenili smo informacije kojima smo raspolagali iz kontakata s poznatim prijateljima iz svijeta.

Na izlasku iz aerodromskog terminala u Amsterdamu sačekao me moj prijatelj Ivuša Domjan. Sjeli smo u njegov automobil i brzo stigli u Haag. Prije rastanka Ivuša mi je predao fotokopiju teksta u beogradskom časopisu »Vreme« koji je upravo tog poslijepodneva dobio faksom iz Beograda. To mi je bio prvi put da sam čuo za plan »RAM«. Sve što je tamo bilo izneseno pomnjivo sam zabilježio i pažljivo proučio te sam odlučio, uz suglasnost Zvonka Lerotića, da ću to kao argument koristiti u svom izlaganju na Konferenciji.

Na recepciji hotela zatražio sam da mi u sobu dostave pisaći stroj. Gotovo cijelu noć pripremao sam svoje izlaganje i prevodio na engleski bitne dijelove teksta iz časopisa »Vreme«.

Sjednici, kojoj je predsjedao lord Carrington, bili su prisutni: u ime SFRJ prof. dr. Smilja Avramov, glavni pravni savjetnik Saveznog Sekretarijata vanjskih poslova za Republiku Srbiju, Vladislav Jovanović, sekretar vanjskih poslova Srbije; u ime Crne Gore Nikola Samardžić, sekretar vanjskih poslova; u ime Slovenije Dimitrij Rupel, ministar vanjskih poslova.

Bili su, dakako, prisutni i visoki predstavnici BiH i Makedonije.

Tom sam prilikom na poziv lorda Carringtona da uzmem riječ, održao sljedeći govor:

»Velepoštovani Lorde,

Čast mi je obratiti se ovom skupu u ime moje domovine, ali sam istodobno pod teretom odgovornosti s obzirom na krajnje dramatično razdoblje kroz koje prolazi Hrvatska. Osobito mi je zadovoljstvo u ime Hrvatske kazati da mi cijenimo sve Vaše napore i nastojanja koje posvećujete svim zemljama čiji predstavnici sudjeluju za ovim stolom. Kod toga ne mislim samo na vrijeme koje provodite kao predsjedavajući.

Slijedom sporazuma postignutog na sastanku održanom u Igalu pred nekoliko dana, kojem ste Vi s velikim umijećem predsjedavali, te unatoč čestim povredama prekida vatre, početni napredak je postignut, budući da su tri najprominentnije vođe strana u sadašnjem ratu pristali da sjednu ponovno tijekom jučerašnjeg dana za zajednički stol,

a to treba pripisati Vašoj osobnoj zasluzi. Daljnji skromni korak prema zaustavljanju eskalacije oštih i tragičnih ratnih operacija je postignut i mi imamo razloga vjerovati da će se oni susresti ponovno u bliskoj budućnosti. Priznanje treba pripisati Vašoj Ekscelenciji i svim ministrima vanjskih poslova država EZ-a, a osobito onih koje predsjedavaju. To je na početku bio gospodin Jacques Poos, a sada gospodin Hans van den Broek, koji s obzirom na njihov redosljed, imaju težak zadatak da se susreću sa stanjem strašnog rata i neprijateljstava koji se, evo, odvija na tlu Europe.

Prihvaćajući sudjelovanje u radu ove Konferencije svaka od strana je preuzela obvezu da poštuje prekid vatre. Premda u nekim područjima postoje neki znakovi ohrabrenja, istodobno na određenim mjestima je očit dokaz o opsežnim pokretima, dakle, o ofenzivnim operacijama, kao što je to upravo sada slučaj u zapadnoj Slavoniji. Tako je, na primjer u području Okučana, gdje je u tijeku pokret prema zapadu. Očito general Uzelac iz Banjalučkog vojnog korpusa se ne ponaša prema uvjetima na koje se general Kadijević obvezao.

Prema tome, cijeneći vrijedne usluge i prisustvo promatračkih grupa, Hrvatska izražava dobrodošlicu ako se još više promatrača što prije uputi na takva mjesta. Ovom prilikom ponavljam stavove Hrvatske da bi bilo uputno da snage za održavanje mira međunarodne zajednice stupe na scenu, kako je to već sugerirano od brojnih članica EZ.

Vaša Ekscelencijo, mi smo svjesni da u ovom trenutku nije u nadležnosti ove Konferencije, kojoj Vi predsjedavate, da se donese odluka o upućivanju snaga za održavanje mira. Međutim, svaki utjecajni glas u tom pravcu prema onima koji imaju ingerenciju za donošenje takvih odluka će pomoći i pridonijeti da se održi mir u onim područjima gdje se poštuje prekid vatre.

Tranzicija iz komunizma u parlamentarnu demokraciju nije lagan proces, posebice kad se to odnosi na multinacionalne sile kolonijalnog tipa. Dopustite mi da podsjetim da je u svom nastupnom izlaganju predsjedavajući Vijeća sigurnosti UN, francuski ministar vanjskih poslova gospodin Roland Dumas, izjavio da Europa na svojem teritoriju prolazi kroz posljednju, ali veliku fazu dekolonizacije. Slično Sloveniji, pred evo manje od tri mjeseca, Hrvatska postaje cilj agresije od strane federalne armije i vodstva Srbije, najviše zbog toga što je komunizam krahirao najprije u Ljubljani potom u Zagrebu, dok u Beogradu nastavlja stara komunistička struktura u kojoj je snažna vojska uvijek bila glavni oslonac. Sovjetski Savez i sve sovjetske republike su bile

dovoljno sretne zbog toga što im je s leđa bio skinut general Jazov i to akcijom u samoj Moskvi.

Međutim, Beograd još uvijek uživa zaštitu generala Adžića, koji je u zaključku svoga govora upućenog zapovjednicima koji primjenjuju brutalnu silu u Hrvatskoj iznio zahtjev da oni moraju primijeniti 'svu svoju snagu i vještinu u bici za ideale Oktobarske revolucije'.

Ustručavam se kvalificirati generala Adžića, ali ostavljam Vama da izvedete vlastite zaključke. Zanimljivo je naglasiti da je taj govor bio održan 5. srpnja 1991., dakle malo prije nego što je general Jazov uklonjen s političke scene, a koji je bio snažni i ne samo moralni pomagač jugoslavenskih generala. Prema tome, JNA je za nesreću sama dokazala u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini da nije ni jugoslavenska ni narodna, nego da je posljednji komunistički bastion u cijeloj Europi.

To nije tajna da je vojska jedina stvarna snaga na saveznoj razini. Ona je izvan kontrole bilo kakvog političkog tijela i povezana sa srpskim vlastima, i to zbog njihove istovjetne strukture i istih ciljeva da održe sve ostale republike pod srpskom dominacijom.

S ciljem da budem još određeniji želim pozvati cijenjenog predstavnika Savezne vlade da iznese pred ovom konferencijom puni tekst audio snimke o razgovoru koji je bio održan između predsjednika Srbije Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića, predsjednika SDS za Bosnu i Hercegovinu. Ukratko, tu je dokaz da je Milošević dao instrukcije Karadžiću (a Karadžić je vođa srpske strane u BiH) da kontaktira generala Uzelca u Banja Luci radi primjene RAM²⁴ projekta. To je bilo zabilježeno na sastanku federalne vlade u Beogradu, prošlog tjedna, da u skladu s tim projektom određeni dijelovi stanovnika Bosanske krajine trebaju biti naoružani od strane Armije i da onda sudjeluju u agresiji na teritoriju Hrvatske.

Vaša Ekselencijo, već sada, kada god Vi budete smatrali da je prikladno i da doprinosi uspješnom odvijanju Konferencije, mi iz Hrvatske bit ćemo spremni podastrijeti nesporne dokaze o suradnji Armije

---

²⁴ Prema podacima navedenim u beogradskom tjedniku »Vreme« br. 49 (str. 4 i 5) postojanje plana »RAM« po prvi put je objelodanjeno na sjednici SIV-a, održanoj 19. rujna 1991, na kojoj je predsjednik vlade Ante Marković tražio očitovanje o dogovoru na najvišem vojnom vrhu, odnosno RAM programu u kojem su bili uključeni Slobodan Milošević, Radovan Karadžić i general Nikola Uzelac. Prema pouzdanim informacijama, kako objavljuje »Vreme«, konkretno se radilo o povlačenju zapadnih granica Srbije radi ostvarenja »okvira za novu Jugoslaviju u kojoj bi svi Srbi, sa svojim teritorijama, živeli u istoj državi«. Vidi prilog na str. 453-455.

s paravojnim snagama koje su uključene u nasilje i rat na području Hrvatske.

Smatram da se mi svi možemo brzo složiti, bez obzira na to koji je uzrok, da se radi o vojnom puču (udaru) kadgod vojska nastupa izvan kontrole ustavnih organa vlasti. U Jugoslaviji, ako je od nje još išta ostalo, radi se o stanju vojnog udara (puča).

Vaša Ekscelencijo, s Vašim dopuštenjem želim skrenuti pozornost da je u svom govoru u New Yorku, pred Vijećem sigurnosti UN, izvanredno cijenjeni gospodin Hans van den Broek ranije ovog tjedna naglasio da je, postupajući u skladu s odredbama Pariške povelje, u pravom trenutku opravdano osuđen vojni puč (udar) u Sovjetskom Savezu, kao nezakonit akt. Takva je intervencija pridonijela da je prijetnja užasnih dimenzija bila uklonjena. Podupirem takav pristup i odajem puno priznanje državama članicama Europske zajednice, ali istodobno Vas ljubazno molim, u ime svih stanovnika Hrvatske, to jest Hrvata, Srba, Mađara, Talijana, Čeha, Slovaka i Muslimana da se ministri EZ upoznaju s tim da i ovdje vrijeme istječe, kao što je pred dva dana kazao francuski ministar vanjskih poslova – da 'Jugoslavija ide u još jedan dublji ponor'.

Prekid vatre je od najveće važnosti kako bi se postigao daljnji napredak u radu Konferencije, da bi se izbjegao ponor, obnovio mir, prekinulo s razaranjima, ratovanjem i ubijanjem, i da se napokon nametne mir. Treba odmah postupati.

Treba naglasiti da je to sramota za federalnu Armiju. Uz kopnene snage ta je vojska izvršila blokadu s mora svih hrvatskih pomorskih luka tijekom cijelog prošlog tjedna. Bombardiranja iz zraka, s kopna i mora nastavljaju se već tjednima prema teritoriju i stanovništvu koje je, suprotno vlastitim željama, financiralo snagu i opremljenost iste te vojske. Europa će zabilježiti tužan primjer da je samo u španjolskom građanskom ratu, uz ovaj pred kratko vrijeme u Sloveniji, u sadašnjem ratu u Hrvatskoj tzv. Jugoslavenska armija upotrebljavala zrakoplove protiv vlastitog stanovništva. Mlazni se zrakoplovi upotrebljavaju i njihovi su ciljevi gradovi. Tako je u Karlobagu, daleko od područja bilo kakvog suprostavljanja i nasilja, jedan hotel bombardiran iz zraka i ubijeno je jedno dijete, a nekoliko civila je ranjeno.

Razumijem uvijek Sporazuma u Igalu kojim se utvrđuje da se vojska povuče u svoje kasarne, što istodobno treba tumačiti da i ratni zrakoplovi trebaju biti zadržani na zemlji. S obzirom na ponašanje vojske, nakon što je potpisan Sporazum u Igalu, dužan sam iznijeti stav hrvat-

ske Vlade, a to je da federalna vojska mora napustiti Hrvatsku. To više nije pitanje o kojem se može pregovarati, a spremni smo razgovarati samo kada i kako.

Ovo je pravo vrijeme da se identificiraju agresori i da ih se opomene da oni nemaju nikakvu šansu da upotrebom sile mogu ostvariti bilo kakav politički cilj. Oni koji ne shvaćaju vrijeme i razinu koju je postigla suvremena Europa moraju se suočiti s još oštrijom osudom i posljedicama. Hrvatski narod se pita koliko još bolnica, crkava, škola, dječjih vrtića, industrijskih objekata, sela i gradova treba biti razoreno i koliko civila pobijeno, dok oni koje je povijest već otpisala trebaju biti i konačno izolirani. Politička izolacija je također moguća kao efikasno sredstvo. Dospjelo je vrijeme da se razmotri koje ekonomske sankcije trebaju biti primijenjene bez daljnjeg odlaganja sa svrhom da se zauzastavi besmisleni rat.

Vaša Ekselencijo, sada se u Beogradu priprema akcija da se maskira nastavak vojne tiranije.

Ovdje se pozivam na Deklaraciju o Jugoslaviji EZ, da države EZ trebaju najozbiljnije razmotriti dodatne mjere, uključujući zajedničku međunarodnu akciju. Smijem li ponovno citirati alarmantnu poruku gospodina Dumasa koju je izrekao u svojstvu predsjednika Vijeća sigurnosti UN: 'Vrijeme je na izmaku'.

Prijašnja Jugoslavija je bila ovisna o državama Europske zajednice kroz dulje vremensko razdoblje. Gospodarstvo je propalo i sadašnji razvoj prilika je još znatno više pogoršao stanje i nema izgleda za oporavak bez »upletanja u unutrašnje poslove«. Namjerno upotrebljavam ovu parolu zbog određenih krugova koji se njome služe.

Gospodarska ovisnost ima dva kraja, vulgarno govoreći *uzmi ili ostavi* ('ili mrkve ili batine').

Od Brijunskog sporazuma i potonjeg razvoja, te s našim prisustvom ovdje, Jugoslavija je već izgubila svoju političku nezavisnost.

Svaki oblik tutorstva sadrži dvije bitne sastavnice: visoki stupanj obveza i odgovornosti onih koji su na dobrobit svih naroda ranije Jugoslavije odlučili zakoračiti da pruže potrebni oblik zaštite.

Civilizirana Europa, a i ova Konferencija, mora biti pažljiva da ne bude zavedena ponašanjem koje može nefunkcionirajuće Predsjedništvo prisilno nametnuti.

Vaša Ekselencijo, mi se borimo s teškoćama i preprekama koje svi možemo sresti u daljnjem razvoju Konferencije. Hrvati neće štedjeti napora za konstruktivan nastavak. Vaše sposobnosti, iskustvo, mu-

drost i početna ostvarenja ohrabruju nas da pod Vašim predsjedanjem možemo postići zadovoljavajuće rezultate.

Vaš posao je zbog mnogih razloga pionirski pothvat.

Međutim, već postoje mnoga vrlo važna sredstva, na međunarodnom planu provjerena, koja su donijela mir, stabilnost i prosperitet Europe, kao što su Povelja UN, Helsinški završni akt, Dokumenti KE-SS-a i osobito Pariška povelja za novu Europu, u kojima su utvrđene vrijedne smjernice za obnavljanje mira i uspostavljanje suradnje i solidarnosti. Hrvatska je spremna sve to poštivati, ispunjavajući zahtjeve koji će omogućiti da postane pouzdani partner i bude kooperativna sa svojim susjedima.

Mi se divimo dostignućima koje je postigla Europa i odlučni smo se podvrgnuti standardima, načelima i kriterijima koje su prihvatile države Europske zajednice.

Hvala Vam«.

Na završetku sjednice pružila mi se jedinstvena prilika da upoznam Roberta Badintera, predsjednika Ustavnog suda Francuske, čija će »mišljenja« imati vrlo značajnu ulogu u definiranju stanja u Jugoslaviji. Njegovo stajalište da se Jugoslavija »raspada« odbacilo je optužbe za secesionizam, a priznavanje republičkih granica za državne je osnova na kojoj se danas rješavaju sporovi (ili usklađuju odnosi) između novonastalih država.

Badinter je zatim pozvao Smilju Avramov, Vladislava Jovanovića i mene, te nam dao decidirane poruke, koje se mogu svesti na sljedeće: dužnost poštovanja prava, zaštita ljudskih prava, a osobito prava na život, zaštita svih nacionalnih manjina i etničkih zajednica, sloboda vjeroispovijesti, uzdržavanje od upotrebe sile, pridržavanje obveze na prekid vatre, dosljedno provođenje i primjena svih odredaba Pariške povelje (koju je Borisav Jović potpisao u Parizu prije kratkog vremena). I konačno, bezuvjetna obveza na predanost načelima parlamentarne demokracije.

Na kraju je Badinter, povišenim tonom, uputio jasnu i britku poruku Vladislavu Jovanoviću i Smilji Avramov da prenesu svima u Beogradu da ni jedna država Europske zajednice, a ni cijeli svijet, neće prihvatiti politiku »svršenog čina«.

Izlaganje je završio pitanjem jesmo li dobro razumjeli što nam je kazao. Ja sam izrazio zahvalnost i poštovanje, dok su se Vladislav Jova-

nović i Smilja Avramov, vidljivo impresionirani i deprimirani, udaljili samo uz blagi naklon, a da ni riječi nisu izustili.

Sljedećeg dana po povratku u Zagreb izvijestio sam u Banskim dvorima predsjednika Tuđmana o svim pojedinostima tijekom sastanka u Haagu, posebno ističući dojmove o retorici i taktici iskusnog diplomata lorda Carringtona. Spomenuo sam i Roberta Badintera kao odrešitog suca koji zaslužuje osobiti respekt, jer će svim svojim snagama odlučno nastojati afirmirati primjenu međunarodnog prava i svih konvencija civilizirane Europe.

HRVATSKA SE PRIBLIŽAVA PRIZNANJU

Zagrebački je »Vjesnik« 1. listopada 1991. objavio kako sam, kao predsjednik Odbora za vanjsku politiku Sabora Republike Hrvatske, prije nekoliko dana zastupao Hrvatsku na Konferenciji u Haagu. Tim povodom novinar toga dnevnika upitao me je kakav je opći dojam o tom međunarodnom skupu i zamolio za intervju. S obzirom na to da je to vrijeme kada se Hrvatska doista nalazila u središtu političke i diplomatske aktivnosti, a naša javnost bila uznemirena zbog neizvjesnosti kada će uslijediti međunarodno priznanje Hrvatske pristao sam na razgovor koji ovdje u cijelosti prenosim:

– Unatoč nestrpljivosti koja je opravdano uočljiva, ipak želim istaknuti da je veoma primjetno ubrzanje koje se želi postići u daljnjem radu Haške konferencije. Lord Carrington svojim velikim iskustvom pomalo stječe kontrolu nad daljnjim radom. Vidljivo je da on inzistira na tome da konferencije za tisak ostanu u njegovoj kompetenciji. Očito, ne zbog njegovih ambicija za monopolom na publicitet, nego više zbog ocjene da neće biti konstruktivni doprinos uspješnu konferencije ako se u svjetskim medijima svi aspekti raspravljaju kroz usta suprotstavljenih strana. Što se tiče same Konferencije, Lord Carrington inzistira da se okrenemo budućnosti, i da se, po mogućnosti, oslobodimo utega iz prošlosti, posebno onih koji ne datiraju iz svježije prošlosti.

Kakav je odjek u Haagu imala prošlotjedna rasprava u Vijeću sigurnosti UN?

– Velik. Sigurno je da će ono što se dogodilo u New Yorku imati odraza i na sve europske čimbenike. Rezolucija 713, koja je u našem tisku ocijenjena kao hibridna i romantična, ipak je – vraćajući lopticu Europi, uz zadržavanje i svog daljnjeg zanimanja za događaje na prostoru od Triglava do Gevgelije, posebno u Hrvatskoj – otvorila vrata državama Europske zajednice i Zapadnoeuropske unije da uz potporu KESS-a još neposrednije utječu na zbivanja na našim prostorima. Dvije su stvari ovdje bitne. Prvi put u povijesti UN, sukobi koji su nastali

unutar još uvijek međunarodnopravnog subjektiviteta Jugoslavije, koji je u procesu dezintegracije, dakle, te konfrontacije koje su nastale unutar vanjskih granica bivše civilizirane države, priznate su kao međunarodni sukob koji potpada pod primjenu Glave 7. Povelje UN. Drugo, mandat za rješavanje ovih sukoba prenesen je na regionalnu organizaciju. Pritom ne treba zanemariti da su, neposredno nakon donošenja ovih odluka, predstavnici pet velikih sila – Velike Britanije, Francuske, SSSR, Kine i SAD – naglasile da je potrebno djelovanje međunarodne zajednice u preventivnom smislu, u sprečavanju međunarodnih sukoba. Nema sumnje, dosadašnji rat između Hrvatske i Srbije, potonje u sprezi s armijskom vrhuškom, dobio je time kvalifikaciju međunarodnog sukoba. To je, zapravo, žalosna strana postojanja međunarodnog subjektiviteta.

Kako će Hrvatska postati međunarodno priznata država?

– Pitanje međunarodnog priznanja treba raščlaniti u nekoliko faza. Najprije faktično priznanje, koje je Hrvatska već postigla, a potom političko priznanje, koje je također postignuto. Što se tiče diplomatskog priznanja, to je samo završni čin procesa kroz koji treba proći. Mi se stalno približavamo tom trenutku. Treba imati na umu da čin diplomatskog priznanja ima deklarativan karakter, ali ne i konstitutivan.²⁵ Jugoslavija je, de facto, prerasla u poziciju države pod međunarodnim starateljstvom. Pod starateljstvom međunarodnih institucija uglavnom su se nalazile države u nastajanju, a ovo je jedan od rijetkih slučajeva, možda prvi, da država pod auspicijima međunarodnih organizacija prolazi vjerojatno svoj ostavinski postupak, to jest postupak pravnog nestajanja. Naime, država u kojoj ni jedan savezni organ više ne funkcionira – zato što je izgubio legalitet, zbog isteka raspada ili blokade – ne može suvereno vršiti svoj subjektivitet na međunarodnom planu. Govoreći jurističkim jezikom, ona nema sposobnosti djelovanja.

---

²⁵ O institutu stjecanja državnoga subjektiviteta u smislu Međunarodnog javnog prava, u doktrini postoje različiti stavovi. Međutim, u pogledu međunarodnog priznanja Hrvatske, a time i svih ostalih republika bivše Jugoslavije, treba vrednovati pojedine bitne odrednice subjektiviteta svake države i procese kako se s time u svezi odvijaju. S obzirom na različitosti u stavovima koje su zauzimali pojedini sudionici Konferencije o Jugoslaviji, u odnosu na dezintegraciju dotadašnje države, Arbitražna komisija zauzela je dana 7. prosinca 1991. odlučno stajalište *da je postojanje ili nestajanje neke države činjenično pitanje te da su učinci priznanja od strane ostalih država isključivo deklaratornog značaja.*

Govori se da lord Carrington predlaže da se produži moratorij na osamostaljivanje Hrvatske i Slovenije. Kakav stav će u vezi s tim imati Hrvatska?

– Svjestan sam da je prvi moratorij od tri mjeseca imao porazne učinke upravo na Hrvatsku. Ovo je razdoblje eskalacije agresije, a time i rata, što je uzelo maha unatoč nizu sporazuma o prekidu rata. Naglašavam da je prekid vatre preduvjet i za cijelu buduću sudbinu Haške konferencije. Toga su svjesni svi međunarodni čimbenici. Vjerujem da Europa ima snage i sredstava, a sada i otvoreni mandat u okviru međunarodnih foruma da ove pobješnjele, paranoidne generale zaustavi u njihovom ratobornom i rušilačkom pohodu. Prema tome, kada zahtjev za produženje moratorija dolazi od strane EZ, osobno smatram da takav zahtjev ne smije biti *a priori* odbijen, unatoč dosadašnjeg lošeg iskustva s moratorijem. Naime, treba prethodno odvagati ukupnost učinaka koje bi takav prijedlog sadržavao. Točno je da je taj zahtjev postavljen i u okviru posljednje plenarne sjednice Konferencije u Haagu, i u tom dijelu je stav slovenskog ministra Rupela koincidirao s mojim stavom: da Hrvatska ne može suspendirati stupanje na snagu svih mjera iz spektra potpune samostalnosti. Pri tome, kao primjer sam istakao – uz efektivan prekid vatre – i pitanje monetarnog sustava, s obrazloženjem da je Hrvatska, upravo na zahtjev Kadijevića, isključena iz monetarnog sustava SFRJ.

Zanimljivo je da je u Haagu, uz tri poznate komisije, ustrojena i arbitraža koja će se baviti pitanjima raspodjele zajedničke imovine, dugova, ratne odštete, itd. Osim toga, otvorena je mogućnost da se dobije i mišljenje Arbitražne komisije EZ, i to na zahtjev svake od stranaka koje sudjeluju u radu Konferencije. Taj će postupak biti veoma brz. Davanje mišljenja Arbitražne komisije ne može biti blokirano protivljenjem neke druge republike-države, učesnice Haške konferencije.

RASTAVA OD JUGOTVOREVINE

Deklaracijom o samostalnosti i suverenosti Hrvatske donesenom 25. lipnja 1991. postavljeni su temelji nezavisnosti Hrvatske države poštujući rezultate Referenduma.

Kao što je poznato Brijunskim memorandumom utvrđen je tromjesečni moratorij koji je Hrvatska bila dužna poštovati, iako je bilo već potpuno jasno da Srbija i JNA nisu spremne pristupiti pregovorima o preustroju Jugoslavije u pravcu konfederativnog uređenja. Naime, i Milošević i Jović, ali i Kadijević i Adžić bili su sigurni da će vojnom silom skršiti demokratski izabranu vlast u Hrvatskoj i praktično osvojiti sve hrvatske prostore, a tadašnju vladu SFRJ na čelu s Antom Markovićem koristili su samo kao plašt pred međunarodnom zajednicom za provođenje svojih mračnih ciljeva.

Beogradu je bilo jasno da će na plenarnoj sjednici Sabora, koja je bila zakazana za 8. listopada 1991. biti donesene sve potrebne odluke za provođenje referendumske volje svih građana Hrvatske. Radi spriječavanja donošenja odluka o raskidanju svake veze s bivšom SFRJ, 7. listopada poslani su MIG-ovi s bihačkog aerodroma da raketiraju povijesnu jezgru Zagreba, pokušavajući rušenjem Banskih dvora i zgrade Sabora, u prijedpodnevnim satima, dakle za vrijeme uredovnog vremena i zasjedanja Sabora, fizički uništiti i vrhovništvo tadašnje hrvatske vlasti. U trenutku bombardiranja prisustvovao sam sastanku redakcijske komisije, čiji sam bio član, za pripremu teksta Odluke o neovisnosti Hrvatske. Nacrt odluke imao je sadržajno već usuglašeni tekst i radilo se pretežno samo o jurističkim dotjerivanjima. Međutim, još nas je očekivao veliki posao da se konačno utvrde svi zakoni i drugi normativni akti bivše države, čijim preuzimanjem bi se omogućilo normalno funkcioniranje cjelokupnog života. Bilo je dosta rasprava o pojedinim pitanjima, ali imponirao je veliki stupanj zajedništva, bez obzira na stranačku pripadnost sudionika.

Poučeni stečenim iskustvima, odlučili smo da se zajednička sjednica Sabora sljedeći dan održi u podrumskom prostoru zgrade INE u

Šubićevoj ulici u Zagrebu. Bile su dane upute da se ne prilazi zgradi u grupama, nego pojedinačno, a sve u cilju da se izbjegne veliki broj gubitaka ljudskih života, ukoliko ponovno uslijede napadi iz zraka.

Plenarna sjednica protekla je prema očekivanjima i bio je izražen veliki stupanj jedinstvenosti, a rasprava se svodila na usuglašavanje formuliranja konačnog teksta. Jedino pitanje o kojem je bilo pokušaja da se problematizira bilo je u pogledu otvaranja konstitutivnog priključivanja pojedinih prostora izvan dotadašnjeg teritorija naše države.

Međutim, takva nastojanja bila su zaista bez podrške znatnog broja sabornika, tako da sam se i u tom završnom dijelu rada koncentrirao na provjeru konačnog teksta odluka koje su donesene na tom povijesnom zasjedanju Sabora. Ipak je ugrađeno načelo uzajamnosti, ali samo u odnosu s onim republikama s kojima Hrvatska nije u oružanom sukobu. *I bez posebnog identificiranja s takvom formulacijom, uzajamnost se nije odnosila na Srbiju, jer je s tom republikom Hrvatska bila u oružanom sukobu zbog agresije.*

ODLUKA O NEOVISNOSTI REPUBLIKE HRVATSKE

U skladu s neotuđivim pravom Republike Hrvatske na samoodređenje,

– polazeći od volje građana Republike Hrvatske iskazane na referendumu od 19. svibnja 1991. godine,

– polazeći od Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske i Deklaracije o uspostavi samostalne i suverene Republike Hrvatske koju je Sabor Republike Hrvatske donio na sjednici od 25. lipnja 1991. godine,

– utvrđujući da su u roku utvrđenom Brijunskom deklaracijom pojačane agresorske akcije tzv. JNA i srpskih terorista na gradove i sela, da su bezobzirno uništavane bolnice, škole, crkve, kulturni spomenici i drugi civilni objekti, što je kulminiralo čak napadanjem i bombardiranjem povijesne jezgre Zagreba, pri čemu su oštećene i zgrade Rezidencije Predsjednika Republike, Vlade i Hrvatskog sabora u vrijeme zasjedanja, s pokušajem atentata na Predsjednika Republike,

– utvrđujući da Jugoslavija kao državna zajednica više ne postoji, Sabor Republike Hrvatske na zajedničkoj sjednici svih vijeća, održanoj 8. listopada 1991. godine, donosi

O d l u k u

1. Republika Hrvatska od dana 8. listopada 1991. godine raskida državno-pravne sveze na temelju kojih je zajedno s ostalim republikama i pokrajinama tvorila dosadašnju SFRJ;

2. Republika Hrvatska odriče legitimitet i legalitet svim tijelima dosadašnje federacije – SFRJ;

3. Republika Hrvatska ne priznaje valjanim niti jedan pravni akt bilo kojeg tijela koje nastupa u ime bivše federacije – SFRJ;

4. Republika Hrvatska priznaje samostalnost i suverenost ostalih republika bivše SFRJ, na temelju načela uzajamnosti, i spremna je s onim republikama s kojima nije u oružanom sukobu uspostaviti, održavati i razvijati prijateljske, političke, gospodarske, kulturne i druge odnose;

5. Republika Hrvatska kao suverena i samostalna država, jamčeći i osiguravajući temeljna prava čovjeka i nacionalnih manjina, zajamčenih izričito Općom deklaracijom Ujedinjenih naroda, Završnim aktom Helsinške konferencije, dokumentima KESS-a i Pariškom poveljom u sklopu europskih integracijskih tijekova, pripravna je ulaziti u međudržavne i međuregionalne asocijacije s drugim demokratskim državama;

6. Republika Hrvatska nastavit će postupak utvrđivanja međusobnih prava i obveza u odnosu na ostale republike bivše SFRJ i u odnosu na bivšu federaciju;

7. Ova odluka stupa na snagu u trenutku njezina donošenja.²⁶

Rastavom od Jugotvorevine, okončanom u podrumima zagrebačkog Donjega grada, pod okriljem uspomene na Eugena Kvaternika, jer je odluka o neovisnosti Hrvatske donesena u blizini trga posvećenog i njegovoj žrtvi, Hrvatska se uspravlja na vlastite noge na temeljima postavljenim Referendumom od 19. svibnja 1991. i Deklaracijom o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske od 25. lipnja iste godine, koja je donesena jednoglasno.

Time se ostvarila težnja za rastavom od jugotiranija.

---

²⁶ »Narodne novine« br. 53 od 8. listopada 1991.

HAŠKI SPORAZUM O PRIMIRJU OSTAO JE MRTVO SLOVO NA PAPIRU

Sastanak Konferencije o Jugoslaviji u Haagu 18. listopada 1991. nedvojbeno pripada najvažnijim diplomatskim skupovima toga vremena: u skladu s postavkama iznesenima u Deklaraciji o Jugoslaviji, bio je predstavljen nacrt Sporazuma za razrješenje krize na jugoistoku Europe koji je predložio lord Carrington. Za nas je bilo posebno značajno – da je tog istog dana u zgradi Ministarstva za vanjske poslove Nizozemske održan susret hrvatskog i crnogorskog predsjednika dr. Franje Tuđmana i Momira Bulatovića.

Krenuli smo zorom iz Zagreba u dva automobila preko Macelja i Šentilja na aerodrom u Graz, odakle smo posebnim zrakoplovom odletjeli u Haag. Na tamošnjem aerodromu su nas dočekali službeni automobili ambasade SFRJ i prevezli u Ministarstvo vanjskih poslova Nizozemske. Na ulazu u zgradu Hans van den Broek je pozvao predsjednika Tuđmana²⁷ da se odmah pridruži pripremnom sastanku pod predsjedanjem lorda Carringtona, gdje su već bili predstavnici Predsjedništva SFRJ i predsjednik Srbije Slobodan Milošević.

Mi ostali smo otišli u cafe-bar u prizemlju ministarstva. Za stolom su sjedili jugoslavenski ambasadori u Nizozemskoj i Belgiji, Bohte i Cronbrnja, predsjednik Saveznog izvršnog vijeća Ante Marković i savezni sekretar za vanjske poslove Budimir Lončar. Prisutan je bio i Dimitrij Rupel, ministar vanjskih poslova Slovenije.

Tek što smo se pozdravili, meni je prišao ministar vanjskih poslova Crne Gore Nikola Samardžić, dugogodišnji poznanik, koji mi je rekao da, s obzirom na razmijenjenu prepisku Sabora i Skupštine Crne Gore, sa mnom želi razgovarati predsjednik Predsjedništva Momir Bulatović.

---

²⁷ Hrvatsku delegaciju predvodio je predsjednik Franjo Tuđman, a članovi su bili: predstojnik Ureda Predsjednika Hrvoje Šarinić, ministar inozemnih poslova Zvonimir Šeparović i Hrvoje Kačić u svojstvu predsjednika Odbora za vanjsku politiku Sabora.

Bio je u društvu s nekim (meni nepoznatim) ljudima, ali se odmah izdvojio i prišao nam.

Nikola Samardžić je pred Bulatovićem započeo razgovor: »Sramota nas je što se događa u Konavlima«. Ja sam doslovno odgovorio: »To se ne događa samo od sebe nego to rade vaši sunarodnjaci i Vučurevićevi četnici skupa s agresorskom Armijom i pod zapovjedništvom Miodruga Jokića«. Bulatović mi je na to kazao da oni (Crnogorci) nemaju mogućnost zaustaviti JNA, ali da se zauzimaju da se obustavi daljnje kretanje vojske. Prema njegovom mišljenju Armija neće napredovati zapadno od Plata, odakle se Prevlaka opskrbljuje vodom. Neposredno pred odlazak u Haag saznao sam, i to sam im rekao, da uz podršku brodova ratne mornarice, zajedno s crnogorskim jedinicama, JNA vrši napad na Kupare u Župi Dubrovačkoj. Dakle, oni su već prešli crtu zapadno od Plata. »Krajnje je vrijeme da se prekine s pljačkom, ubijanjem i uništavanjem po dubrovačkom području, jer je to samo repriza onog što su pod okriljem Rusa činili prije gotovo dva stoljeća na tim područjima. Osim toga – rekao sam – crnogorskih jedinica ima čak i na području rijeke Une«.

Nikola Samardžić rekao je da u Titogradu ulažu krajnje napore i čine sve što je u njihovoj moći da dođe do primirja, ali da oni nemaju mogućnost zauzimati se da se Jugovojska povuče s vojnog kompleksa Prevlake. Inače, kad bi se oni sa svojim policijskim snagama oružano suprostavili JNA, u Crnoj Gori izazvali bi građanski rat – pravdao se Nikola Samardžić. A u tom ratu se ne bi suprotstavile samo dvije strane, nego bi najmanje četiri grupacije stale pod oružje: JNA nasuprot crnogorske policije i crnogorskih dobrovoljaca, ali također kao treća grupa bili bi prosrpski četnici pod Kilibardom i Kostićem; a mogla bi se pojaviti čak i posebna albanska grupa, koja bi sigurno uzela oružje.

Crnogorski ministar vanjskih poslova, još uvijek u prisustvu predsjednika Bulatovića, izričito je rekao da mi moramo cijeniti što je njihovim zalaganjem (misleći, valjda, na liberalnije i demokratske snage u Crnoj Gori) Narodna skupština Crne Gore svojim zaključcima od 8. listopada 1991. priznala samostalnost i nezavisnost Hrvatske i da je tada jasno deklarirano da »Crna Gora priznaje teritorijalnu cjelovitost Hrvatske«, uz jedini prijedlog da se »u odnosu na punta Oštro, odnosno Prevlaku, izvrši mala korekcija teritorija«.

Ja sam mu odgovorio da nitko u ime Republike Hrvatske ne može, bez posebnih ovlaštenja, razgovarati ili pregovarati o predaji teritorija,

jer je to prema našem Ustavu u isključivoj nadležnosti Hrvatskoga sabora.

Na to je Bulatović upitao može li se pregovarati da, s obzirom na vojni kompleks na Prevlaci, Hrvatska taj prostor preda u *lease* na deset godina. Ja sam na to odgovorio kako ne vjerujem da bi, nakon ovakovih teških iskustava, Hrvatski sabor mogao prihvatiti rješenje s dugoročnim *leasingom*. Nikola Samardžić je tada uskočio s prijedlogom: »Ako ne može na deset godina, može li najam biti na osam ili čak pet godina?«

Odgovorio sam: »Izvolite na vašoj strani ispitati da li bi se moglo kao privremeno rješenje prihvatiti *leasing* u trajanju od dvije godine, s tim da se vojska i sve naoružane bande povuku s krajnjeg hrvatskog juga, istočno od zadnjih kuća naselja Vitaljine najmanje dva kilometara, te na Debeli Brijeg i do Jablan Dola sjeverno od Dubravke (Mrcina). Eto, ako ne možete razgovarati s Jokićem, koji je došao u zamjenu za ubijenog Đurovića,²⁸ ovdje u Haagu je general Kadrijević i predsjednik Vlade Jugoslavije Ante Marković.

Taj je polemički dijalog prekinut, jer smo se morali koncentrirati na pripremu sastanka između predsjednika Tuđmana i predsjednika Bulatovića, koji će uslijediti nakon plenarne sjednice. Uvjet za njegovo održavanje je bio da Crnogorci budu spremni i pred predsjednikom Tuđmanom potvrditi da »priznaju samostalnost Hrvatske« i da »nemaju teritorijalnih pretenzija«.

Uskoro smo bili pozvani da dođemo u dvoranu, gdje će se održati plenarna sjednica. Prošao sam ispred dvorane gdje su još uvijek bili Tuđman, Milošević, Jović i Kostić te general Kadrijević.

Na izlasku iz te dvorane predsjednik Tuđman mi je predao pisani tekst predloženog Sporazuma o primirju na engleskom jeziku, tražeći od mene da ga proučim i da mu iznesem svoje osobno mišljenje i eventualne izmjene i dopune.

Evo tog teksta u prijevodu (izvornik vidi u prilogu, str. 456)

»Kolektivno predsjedništvo SFRJ, predsjednik Tuđman i predsjednik Milošević su se sporazumjeli da svojim snagama odmah dadu upute:

---

²⁸ Smrt Đurovića, komandanta južnog sektora JRM, ostala je zagonetnom i nerazjašnjenom. Službena saopćenja su nepotpuna i neuvjerljiva, a među mogućim svjedocima šire se razne verzije, ali ima jasnih pokazatelja da je ubijen, jer je on osobno insistirao da se odustane od daljnjeg napredovanja JNA prema zapadu, kad već imaju pod punom kontrolom cestovni pravac na relaciji Trebinje – Grab – Debeli Brijeg – Sutorina.

- bez odgode bezuvjetan prekid vatre (prijedlog dopune »i sve jedinice svih strana da se uzdrže od napredovanja sa sadašnjih položaja«),
- bez odgode deblokiranje svih vojarni JNA i vojnih instalacija u Hrvatskoj (prijedlog dopune »uz deblokiranje morskih luka, kopnenog prometa i zračnog prostora«),
- evakuacija tih vojarni JNA i instalacija, koje su bile blokirane, i što prije moguće organizirano napuštanje Hrvatske, prema vremenskom rasporedu koji će biti razrađen od radne grupe triju strana u Zagrebu.«

Dopunu uz prvi stavak smatrao sam bitnom, dok je druga dopuna bila u funkciji pregovaranja.

Predsjednik Tuđman prihvatio je dopune i iznio ih na plenarnoj sjednici, ali ih sudionici skupa nisu željeli prihvatiti.

U Haagu je upravo toga dana objavljena Deklaracija o Jugoslaviji što su je zajedno donijele Europska zajednica, Sjedinjene Države i Sovjetski Savez. U Deklaraciji se traži »obustava upotrebe sile u rješavanju političkih razlika, jer je takav način (upotreba sile) potpuno neprihvatljiv«. U Deklaraciji se također ističe da se »neće prihvatiti nikakav ishod koji bi kršio načela KESS-a glede granica, prava manjina i političkog pluralizma«. ²⁹

---

²⁹ Izvod iz zapisnika (str. 5 i 6) sa plenarne sjednice Sabora održane 7. XI. 1991. (Rasprava o radu Mirovne konferencije u Haag-u)

(Hrvoje Kacić) ...Podržavam nacrt Konvencije zbog toga što su u njemu ugrađene one tri osnovne odrednice, kojima se definira samostalnost i nezavisnost jedne države, a to su samostalna vojska, samostalni vanjski poslovi i samostalni monetarni sustav. To je ugrađeno u ovaj nacrt dokumenta, a to je mnogo više, nego što je to sa naše i slovenske strane bilo predviđeno u nacrtu t.zv. Konfederalnog ugovora, jer smo mi i tamo predvidjeli da možemo imati zajedničke određene vidove vojske, te da i u vanjskim poslovima možemo pronaći vidove zajedničke suradnje itd., dakle sadašnji nacrt Haaške konvencije nam pruža više, nego što smo mi svojedobno predlagali.

Jasno je da sva ova nasilja, rat, svaka bomba, svaka granata, i sve ono što se događa na našem prostoru zapravo je okončalo sve ambicije najvećih utopista (da Jugoslavija može opstati), ali oprostite Europa to još ne razumije. Ono što se predlaže u dodatnim odredbama nacrta sporazuma, pogotovo iz ekonomske sfere, kao na pr. »carinske unije«, počiva na pojmu konsenzusa, a taj izraz za mnoge ovdje prisutne ima blasfemičan prizvuk.

Prema tome, sve se ugrađuje pod uvjetom da to mi prihvatimo. Dakle, sferu gospodarstva ne trebamo problematizirati, kada već imamo nacionalno zakonodavstvo sa samostalnim monetarnim sustavom, jer monetarni sustav je ključ sprečavanja potkradanja, odlijevanja kapitala, itd. itd. Prema tome, kada imamo samostalni monetarni sustav one druge pojedinosti iz gospodarske sfere ne trebaju nam predstavljati smetnju.

Ono što nam smeta, a sigurno je da će nas još dugo pratiti, to je pitanje posebnog statusa manjina. I to je ipak nešto poboljšano, jer u sadašnjem prijedlogu ti principi počivaju na

Na Konferenciji je još značajniji akt bio prijedlog »Sporazuma za globalno rješenje jugoslavenske krize«, koji je sudionicima prezentirao lord Carrington. Sporazum predviđa suverene i nezavisne republike s međunarodnim subjektivitetom za one republike koje to žele.

Slobodan Milošević, predsjednik Predsjedništva Republike Srbije, jedini je odbio haški plan političkog rješenja koji je predložio lord Carrington.

Momir Bulatović, predsjednik Predsjedništva Republike Crne Gore, u Haagu je iznenadio svijet, a pogotovo Srbiju, kad je rekao da »njegova Republika formalno prihvaća dokument koji je predložio lord Carrington.«

Bulatović je u susretu s dr. Franjom Tuđmanom izjavio da »Crna Gora nema interesa ratovati protiv Hrvatske«. Isto tako je rekao da »Crna Gora priznaje teritorijalni integritet Hrvatske«; zbog toga će »Crna Gora zaustaviti mobilizaciju rezervista i spriječiti odlazak dobrotoljaca na hrvatsko područje«. Prvenstveno je pri tome mislio na dubrovačko područje.

Te su se izjave Bulatovića doista poklapale s činjenicom da je on službeno izjavio da »Crna Gora formalno prihvaća Haški dokument«.

---

načelu reciprociteta. To je stvarno uzajamnost, što znači da ona prava koja budu imali Srbi u Hrvatskoj, treba omogućiti da takova prava uživaju i Hrvati u Vojvodini. Tako u tom području, kada se raspravlja o pravima posebnih nacionalnih skupina, ipak nije razrađeno u kojem zakonodavstvu ili razini legislative treba regulirati ova pitanja. Gospodo, moramo istini pogledati u oči – ovo mnogo više ide u prilog srpskoj manjini, nego što su predstavnici srpske manjine tražili posebnim amandmanom u vrijeme donošenja Božićnog ustava. Nemojte zaboraviti kako ste reagirali na ustavni amandman Rajića i Roksandića. Niste dopustili raspravu, što je imperativ svake demokracije. Dakle na isti način postupate i sa današnjim problemom u odnosu na Crnu Goru. I poslije kada prođu mjeseci i kada se prikupе nova iskustva onda će biti kasno plakati nad »prolivenim mlijekom«.

Ja neću govoriti emotivno, samo ću se pozvati na jedan kratak naslov iz »Večernjaka«, prije nekoliko dana, gdje je u naslovu istaknuto »llok je suza na obrazu Hrvatske«. Osim lloka imamo i Kijevo i Kruševo i Vukovar i Osijek i Vinkovce i Pakrac i Lipik i Dubrovnik. Obraz Hrvatske je pun suza i toga moramo biti svjesni. A oni koji nastoje da tih suza bude više nego što je potrebno, oni ne čine dobro hrvatskom narodu. Ja neću ni od koga primati lekcije da li sam ja Hrvat ili nisam ili tko je veći ili tko je manji Hrvat. (Pljesak).

I molim Vas, ako me itko bude sprečavao kada se залаžem da imamo što manje mrtvih heroja, onda ću se ja oštro suprotstaviti, te ako nemam prilike ovdje, onda će to biti na drugom mjestu. Hvala.«

POLITIČKA PREPISKA VUKČEVIĆ – DOMLJAN

Predsjednik Skupštine Republike Crne Gore dr. Risto Vukčević uputio je 12. listopada 1991. pismo predsjedniku Sabora Republike Hrvatske dr. Žarku Domljanu u kojem mu dostavlja »Inicijativu za sporazumno određivanje morske i kopnene granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske, s Obrazloženjem koje je pokrenula Skupština Crne Gore na zasjedanju 7. oktobra ove godine, kao i Zaključke Skupštine«.

»Nadam se« – kaže Vukčević – »da će Sabor prihvatiti našu inicijativu i započeti razgovore sa Crnom Gorom«.

CRNOGORSKA INICIJATIVA

»1. Uvažavajući riješenost Republike Hrvatske da postane suverena i nezavisna država, Skupština Republike Crne Gore konstatovala je da takva odluka, pored otvaranja niza državno-pravnih pitanja, mijenja i status dosadašnje granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Naime, unutrašnja granica između dvije federalne članice u okviru jedne državne zajednice, treba da postane državna granica u međunarodno-pravnom smislu, a u obalnom moru, koje je do sada bilo zajedničko, bez međusobne granice, mora se odrediti granica. Također, mora se uspostaviti razgraničenje i u epikontinentalnom pojasu, koji je do sada pripadao Jugoslaviji.

2. Po ocjeni Skupštine Crne Gore, postojeća granica u predjelu poluostrva Prevlaka otežava pravedno i racionalno razgraničenje u obalnom moru i epikontinentalnom pojasu i zato vjerujemo da su potrebne manje korekcije, kako bi postala granica mira između dvije susjedne države. Time bi bili poštovani principi i standardi međunarodnog prava i uvažene istorijske, kulturne, geografske i ekološke karakteristike Boke Kotorske i Crne Gore u cjelini.

3. Crna Gora nema nikakvog interesa da se na graničnom području sa Republikom Hrvatskom nastavlja sukobi, razaranja i gubici ljud-

skih života. Vjekovima, bez obzira na politička uređenja, građani sa tih područja su živjeli u miru i međusobnom uvažavanju. Zato je to bila i zona turizma, poznata u svijetu po ljepotama vašeg Dubrovnika i naše Boke Kotorske.

4. U iskrenom nastojanju da što prije opet dođe do takvih odnosa, obraćamo se Saboru Hrvatske sa inicijativom da dijalogom i pregovorima razrješimo sva sporna pitanja, uključujući i pomenuto pitanje morske i kopnene granice. Ukoliko Sabor prihvati ovu inicijativu, dalje kontakte treba ostvarivati preko gospodina Nikole Samardžića, poslanika našeg parlamenta i ministra inostranih poslova Crne Gore«.

U »Obrazloženju inicijative« tvrdi se da »Crna Gora nije u ratu s Republikom Hrvatskom niti ima pretenzija prema njenim teritorijima. Rezervisti iz Crne Gore u reonu Dubrovnika i u Hercegovini pripadnici su JNA, koja je jedino nadležna za njihovo angažovanje i raspoređivanje. Zato se ne može prihvatiti stav Sabora da je Crna Gora izvršila agresiju na Hrvatsku. Naprotiv, Crna Gora se zalagala i zalaže za mir, prijateljske i dobrosusjedske odnose sa Hrvatskom«.

U tekstu se navodi povijesna sudbina Prevlake, ali u vrlo nategnutoj i netočnoj interpretaciji, tvrdeći između ostalog kako bi »stalno povećavalo ratnu psihozu ako bi Prevlaka pripala drugoj državi i na njoj bude baza strane armije«.

Na kraju se ponovljeno tvrdi da »Crna Gora nema teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj«. Međutim, u Zaključcima Skupštine Republike Crne Gore, koji su također priloženi, kaže se da »delegacija Republike Crne Gore je dužna na konferenciji (u Haagu) da otvori pitanje granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske. Pri tome delegacija Crne Gore treba da insistira na stavu da postojeća administrativna granica između republika Crne Gore i Hrvatske zbog istorijskih, geografskih i drugih interesa, koji proizilaze iz vojno-strategijskog položaja Prevlake i cijele Boke Kotorske, ne predstavlja rješenje u skladu s opće prihvaćenim principima i standardima međunarodnog prava o određivanju granica«.

SABOR ZA POLITIČKE PREGOVORE

Odgovor predsjednika Sabora dr. Žarka Domljana (15. listopada 1991) predsjedniku Skupštine Crne Gore dr. Risti Vukčeviću počinje riječima: »Sigurno je da bi bila povoljnija klima za raspravu i dijalog da je Vaša inicijativa uslijedila prije nego što je nastupila agresija na Hrvatsku s *teritorija Crne Gore*. Ovu činjenicu zaista sam dužan sa žaljenjem konstatirati«.

Predsjednik Domljan dalje u pismu kaže:

»U zaključcima od 8. listopada 1991. Hrvatski sabor nije imenovao Republiku Crnu Goru kao agresora nego Republiku Srbiju i tzv. JNA, odnosno ono što je od nje ostalo.

Tom prilikom je među zaključcima usvojen izričiti zahtjev upućen Republici Crnoj Gori da ne dopusti da se njen teritorij koristi za ratne operacije protiv Republike Hrvatske.

Što se tiče inicijative za određivanje morske i kopnene granice između naših dviju susjednih republika, dužan sam Vam skrenuti pažnju da je u skladu s članom 4. zaključaka Republike Crne Gore delegacija Republike Crne Gore na konferenciji o Jugoslaviji u Haagu bila dužna otvoriti pitanje granice između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske.

Budući da je to već nažalost i učinjeno, dok se postupak vodi u okviru Haške konferencije, na što su obje naše suverene Republike dobrovoljno pristale, ne čini mi se da u onom dijelu vaših pretenzija u kojem ste se obratili na organe ovog međunarodnog autoritativnog i kompetentnog tijela možemo paralelno raspravljati.

Međutim, uvjeren u mirotvornu opredijeljenost Hrvatskog sabora i svih organa Republike Hrvatske, suglasan sam da se svi sporovi moraju i mogu riješiti političkim pregovorima i drago mi je da ovaj stav koincidira s opredjeljenjem izraženim u točki 2 zaključaka Skupštine Republike Crne Gore. Stanovitu nadu da se na ove naše prostore može povratiti mir i dobrosusjedski odnosi, a s tim u vezi i plodonosni međusobni kontakti, ulijeva mi Vaša konstatacija iz točke »Inicijative« gdje se kaže da 'Crna Gora nema nikakvog interesa da se na graničnom području sa Republikom Hrvatskom nastavljaju sukobi, razaranja i gubici ljudskih života'.

Budite uvjereni da je to i moj odlučan stav i da se u tome ne razlikujem ni od raspoloženja hrvatskog naroda a time i raspoloženja Hrvatskoga sabora.

Ohrabruje me također iznesen stav u obrazloženju inicijative da 'Crna Gora nema teritorijalnih pretenzija prema Hrvatskoj' i sa zadovoljstvom a istodobno i s punom odgovornošću želim istaknuti da ni Hrvatska nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema Crnoj Gori. Budite uvjereni da ćemo učiniti sve moguće da se zbog činjenice suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske ne nanese nikakva ekonomska šteta Crnoj Gori. Vjerujem da postoje opravdane mogućnosti da ni u čemu teritorij Crne Gore, a time i područje Boke Kotorske ne dođu u nepovoljnije položaje nego što su ranije bili. To se sigurno odnosi i na dragocjene mogućnosti razvoja turizma u pribrežnom prostoru Herceg Novog i Igalu a time cijelog akvatorija kako su žitelji Boke Kotorske i do sada koristili i uživali.

Dužan sam naglasiti da je bitan preduvjet da se obnove i unaprijede dobrosusjedski odnosi između stanovništva dubrovačkog i bokokotarskog područja, koji su tradicionalno bili dobri i primjerom prijateljske suradnje, te da se što prije poduzmu sve potrebne mjere kako bi se zaustavila agresija na Hrvatsku s teritorija Crne Gore.

Osobito me brinu navodi koje Vi iznosite 'da postoje razlozi kojima se povećava ratna psihoza kod dobrog dijela crnogorskog stanovništva'.

Budite uvjereni da smo i u ovim dramatičnim trenucima spremni odgovorno surađivati na uklanjanju tih povoda i sa žaljenjem želim konstatirati da je velik nedostatak da me ranije o tome niste obavijestili jer Vam je poznato da je Deklaraciju o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske Hrvatski sabor donio još krajem lipnja ove godine.

U tu svrhu prihvaćamo Vaš prijedlog da se uspostave neposredni kontakti te pozivamo od vas imenovanog g. Nikolu Samardžića, poslanika Vašeg parlamenta i ministra inostranih poslova Crne Gore, da posjeti Zagreb sa svojim suradnicima što prije (bez odlaganja)«.

PRIJEDLOG ZA SASTANAK PREDSJEDNIKA

Predsjednik dr. Risto Vukčević već je sutradan odgovorio predsjedniku Domljanu.

»Vaše pismo, na kojem Vam zahvaljujemo, shvatili smo kao glas razuma i nastojanja da sve sporove riješimo pregovorima i mirnim putem.

Naš utjecaj na JNA prilično je ograničen. Pokušavamo sve što možemo da u području Dubrovnika pomognemo smirivanju postojećeg stanja i *početku, makar postepenog, povlačenja jedinica JNA*. Naše zalaganje kod Armije bilo bi daleko plodotvornije ukoliko bi prestale pojedinačne akcije prema njenim pripadnicima. Svaka pojedinačna pogibija ili ranjavanje vojnika JNA otežava naše zalaganje kod Armije i naše napore za smanjenje ratne psihoze u Republici.

Vjerujemo da su prvi rezultati naših napora već vidni jer su predstavnici Armije s dubrovačkim vlastima dogovorili da se popravi uređaj za snabdijevanje vodom i uključi struja.

Ulazak jedinica JNA u Cavtat i Zvekovicu shvatili smo kao dogovor između JNA i predstavnika dubrovačke opštine, uz posredovanje međunarodnih posmatrača. Učinićemo sve što možemo da se stanovnicima dubrovačke regije pomogne i ublaže posljedice ratnih dejstava.

Sjutra, 17. oktobra, zasijeda Skupština Crne Gore, a preksjutra 18. oktobra, u Hagu održava se mirovna Konferencija, na kojoj će delegacije predvoditi predsjednici republika – država. Nikola Samardžić, poslanik našeg Parlamenta i ministar inostranih poslova, ne može zbog ovih obaveza, sjutra i preksjutra doći u Zagreb.

Predlažemo da se u petak u Hagu sastanu predsjednici Dr. Tuđman i Mr. Bulatović, sa saradnicima i rasprave bitna pitanja, a da detalje konkretizuju njihovi saradnici u daljem razgovoru, ukoliko to bude potrebno.

Smatramo da bi za uspješan tok razgovora između republika Hrvatske i Crne Gore bilo korisno da učestvuju i predsjednici parlamentarnih odbora za vanjske odnose, dr. Hrvoje Kačić i dr. Asim Dizdarević.«

DVIJE STRUJE U CRNOJ GORI

Nekoliko dana kasnije, po povratku u Titograd, u jednom kontakt-programu Radija Crne Gore Momir Bulatović je rekao: »Političko rukovodstvo Crne Gore zatražilo je od vojnih vlasti da se kući vrate svi njeni rezervisti koji se nalaze na ratištima u Hrvatskoj, s tim da im nakon povratka neće biti udijeljeni epiteti dezertera i izdajnika«. Bio je to odgovor na pitanje: »Zašto su pošli i kad će se vratiti crnogorski rezervisti mobilizirani u jedinice JNA i upućeni u Dvor na Uni ili Vukovar?«

Bulatović je u toj emisiji tvrdio da »političko rukovodstvo Crne Gore nije znalo za odlazak rezervista izvan Crne Gore«. U dvosatnom razgovoru on je, međutim, priznao da je »na ratištima u Jugoslaviji više Crnogoraca nego svih drugih«, te izrazio čuđenje što »u vrijeme kad su u sukobu srpski i hrvatski narod Srbija tvrdi da nije u ratu, a njen parlament raspravlja o himni i republičkim simbolima«.

Bulatović je u spomenutoj emisiji, također, rekao da »Crna Gora nema pretenzija da zauzme Dubrovnik« te se on nada kako će »Crnogorci, kad sve ovo prođe, sa svojim starim i tradicionalnim prijateljima ponovo na Stradunu ili u Gradskoj kavani piti kavu«.

Na pitanje slušatelja otkud nagla promjena stava, i je li u pitanju sukob s političkim rukovodstvom Srbije i zašto dr. Branko Kostić (član Predsjedništva SFRJ iz Crne Gore) ne zastupa stavove matične Republike, Bulatović je jednostavno odgovorio da se »mora razmišljati na drugačiji način, jer je dilema da li se približiti Europi ili se vratiti u Srednji vijek. Realnosti treba uvažavati – kaže Bulatović – i misliti svojom glavom, prije svega na interes crnogorskog naroda«.

»Mislim da izjava dr. Branka Kostića, potpredsjednika jugoslavenkog Predsjedništva, kako je iznenađen mojim stavom u Haagu nije toliko važna da može poremetiti odnos političkih snaga u Crnoj Gori« – izjavio je Momir Bulatović.

U Titogradu je istovremeno organizirana konferencija za štampu koju su sazvale Jugoslavenska narodna stranka, Partija socijalista i ne-

zavisna organizacija komunista iz Bara, koje su najavile da će se uskoro konstituirati kao jedna stranka. One su tom prilikom izjavile:

»Haški dokument je povelja mira i jedina alternativa opakoj i besmislenoj ratnoj stvarnosti u Jugoslaviji. Licemjerno je pozivati se na nekakvu sadašnju Jugoslaviju pošto ona i formalno ne postoji. Zbog toga mi podržavamo sve one koji su potpisali haški dokument, jer je to potpis za mir nasuprot onim drugima koji su uskraćivanjem potpisa Dokumentu glasovali za rat«.

Tu osnovnu poruku Konferencije u Haagu podržao je u ime stranka Mićo Vlahović, koji je izrazio protivljenje daljnjem ostajanju rezervista iz Crne Gore na području Hercegovine i Dubrovnika, jer za takvo nešto nisu postojali, a sada još manje postoje, bilo kakvi interesi Crne Gore. »Obrambena agresija« – kako je nazvao Vlahović – samo donosi zlo, smrt i sramotu Crnoj Gori. Zbog toga inzistiramo da aktualna crnogorska vlast sve rezerviste vrati u Crnu Goru, na njezinu granicu.

Odlazak u Vukovar još je jedan dokaz da postoji nečija želja da se Crna Gora uvuče u totalni rat. Ako se to dopusti, Crna Gora će propustiti zadnju šansu da se izvuče iz teškog zločina« – zaključio je Vlahović.

Momir Bulatović je prilikom kontakt-programa najavio da će se u četvrtak 24. listopada sastati predstavnici Skupštine Crne Gore s predstavnicima Sabora Republike Hrvatske da bi »razmatrali situaciju oko Prevlake«.

UVJETI ZA DIJALOG

Povod za putovanje u Titograd bio je, dakle, utemeljen u prepisci predsjednika Skupštine Crne Gore i predsjednika Sabora Hrvatske koji su prihvatili mogućnost sastanka parlamentarnih izaslanstava. To je ponovljeno i prilikom sastanka u Haagu. Nepovoljna okolnost je bila što je Crna Gora postavila zahtjev Konferenciji u Haagu o potrebi preispitivanja granice između dvije republike. Jasno je da razgovor o Prevlaci nije mogao biti prihvaćen, ali je hrvatska strana to iskoristila da kaže kako se ne može pregovarati dok je predmet pred Konferencijom. A ta Konferencija je organizirana i sazdana na osnovu određenih preduvjeta. Jedan od njih je da se »sadašnje republičke granice ne mogu mijenjati silom«. Uz pretpostavku da je to stajalište koje se ne osporava, jer je bilo prihvaćeno suglasnošću sudionika, mogao se pozitivno ocijeniti poziv na dijalog. I počele su pripreme za razgovore.

Sve se radilo u velikoj žurbi, jer se ta povoljna okolnost ponašanja delegacije Crne Gore u Haagu željela iskoristiti da bi se ostvarilo odlučno distanciranje Crne Gore od Srbije.

U jutarnjim satima 23. listopada 1991. nazvao me telefonom Nikola Samardžić, ministar vanjskih poslova Crne Gore, iz Titograda, preko već ranije uspostavljene veze (*Anglo Yugoslav Shipping Co. Ltd London*), rekavši da je od strane Predsjedništva i Vlade Crne Gore javno upućena poruka da rezervisti iz Crne Gore, koji se nalaze u jedinicama JNA na teritoriju Hrvatske, mogu napustiti vojsku i vratiti se u Crnu Goru, te da neće biti protiv njih pokrenut kazneni postupak. Također, da je javno obznanjeno da se vojni obveznici iz Crne Gore ne moraju odazivati pozivima za mobilizaciju, a zbog njihova neodazivanja u vojsku neće biti pokrenuti nikakovi postupci. (prilog na str. 467)

Samardžić mi je rekao da on ne može u ovom trenutku napustiti Crnu Goru, ali da obnavlja poziv u ime predsjednika skupštine Crne Gore, da što prije dođemo u Titograd, i da nastavimo pregovore o zastavljanju oružanih sukoba, kako smo započeli prošlog tjedna u Haagu. Razgovor sam završio zahtjevom da poziv upute pismenim putem.

Kad sam primio pismeni poziv, nešto kasnije istog dana, odmah sam se obratio i predsjedniku Tuđmanu i predsjedniku Vlade Greguriću, s molbom da se omogući trojici ili najmanje dvojici dužnosnika, koji bi predstavljali Hrvatsku, tj. Vladu i Sabor, da otputuju posebnim zrakoplovom sljedećeg dana u Titograd. U ranim poslijepodnevним satima istog dana preko kap. Ante Jerkovića, predstavnika »Atlanske plovidbe« koji je boravio u Londonu kod *Anglo Yugoslav Shipping Co. Ltd*, primio sam telefaks dr. Riste Vukčevića, predsjednika Skupštine Republike Crne Gore, naslovljen na dr. Žarka Domljana, predsjednika Sabora, sa sljedećom porukom:

Gospodine Predsjedniče,
pozivamo delegaciju Sabora Republike Hrvatske, odnosno hrvatskih vlasti da dodje u Titograd na razgovore u vezi pitanja koja smo inicirali našim pismima od 12. i 16. oktobra 1991. godine.

Predlažemo da se razgovori obave sutra, 24. oktobra, odnosno 26., ili 27. oktobra ove godine u Titogradu.

Ne prejudicirajući sastav delegacija, smatramo da bi najcjelishodnije bilo da delegacije predvode predsjednici Odbora za vanjske poslove Sabora Hrvatske i Skupštine Crne Gore dr Hrvoje Kačić i dr Asim Dizdarević.

Popratni telefaks od gosp. Milana Ročena, pomoćnika ministra inostranih poslova RCG, pod brojem: 01/01-787/2 od 23. listopada 1991. glasio je:

Gospodine Jerković,
Po nalogu Nikole Samardžića, ministra inostranih poslova Crne Gore, dostavljamo Vam ovaj telefax, s molbom da ga, po mogućnosti odmah, prosljedite Saboru Republike Hrvatske, kao i dr Hrvoju Kačiću lično.

Uz zahvalnost, primite izraze mog osobitog poštovanja,

Bio sam očigledno vrlo ozbiljno uznemiren, kao i svi drugi, s onim što se događa u Dubrovniku, u mom rodnom gradu.

Toga dana, u dugoj povijesti Grada, napadnuta je ponovo stara gradska jezgra Dubrovnika, koju su JNA i teroristi zasuli projektilima. Granate su padale po Stradunu. Topovima je gađan i netom obnovljeni muzej »Rupe«, star 400 godina, stara dubrovačka glazbena škola,

tvrdava Minčeta. Projektili su padali pokraj Revelina, između Lovrijenca i Bokara, dolazeći s mora.

Već prije nekoliko dana predložio sam da saborsko izaslanstvo putuje u Titograd, ali nije bilo velikog razumijevanja za tu ideju. U razgovoru s premijerom Gregurićem pozvao sam se na nedavni susret predsjednika Tuđmana i crnogorskog predsjednika Bulatovića u Haagu, kojem sam i ja bio nazočan uz ministra Šeparovića. Sve je to, dakako, bilo poznato i ponovo temeljito analizirano. Sudionici u razgovoru su isticali kako crnogorski rezervisti i »dobrovoljci« harače i ruše po Konavlima i Dubrovniku i da to ne može biti bez znanja rukovodstva u Titogradu. U tome smo bili suglasni.

Ipak dan je pristanak da otputujemo.

Da bismo stigli u Titograd trebalo je najprije ići u Graz, u čemu se također odražavala složenost tadašnjih odnosa i mnogih barijera. One nisu bile samo geopolitičke već političko-strateške prirode. A ne smije se zaboraviti da su postojale i psihološke i medijske prepreke. Te medijske barijere (ili točnije »medijski rat«) stvorile su shvaćanje i saznanje pojedinih grupa ljudi ili naroda u republikama, sada samostalnim državama, da su zaista mostovi razumijevanja i sporazumijevanja, ili bilo kakvog oblika komuniciranja, porušeni. Bit će potrebno ponovo ih početi uspostavljati. Ali ne s onima koji su ratoborni huškači i koji su se uključili u agresiju na Hrvatsku.

Sigurno je, međutim, vjerovao sam, da u svakoj sredini – što se dokazuje i na primjeru Crne Gore – ima još uvijek razumnih ljudi s kojima bi bilo korisno održavati kontakte. Put u Titograd je bio u takvoj funkciji.

Govoreći jezikom realne, pragmatične politike apsolutno sam smatrao da susreti imaju efekta na raspoloženje zaraćenih strana. Kad, na primjer, pročitam u beogradskom tisku o tadašnjoj poziciji Crne Gore, vidi se kako u Beogradu ocjenjuju Bulatovićev pristanak uz haški dokument kao izdaju. U trenutku kad je Srbija, i srpski narod, sve izoliranija u svijetu i osamljenija, teške se riječi upućuju Crnoj Gori. Čak se kao argument iznosi da je i Milovan Đilas (visoki partijski rukovodilac poslije Drugoga svjetskog rata i kasniji disident) bio »provjerena hrvatska sluga, dokazani kroatofil do dana današnjega«. I to navodno jer je on »poklonio« zapadni Srijem, Baranju i istočnu Slavoniju Hrvatskoj. Ako ta ista javnost nije upoznata da je Andrija Hebrang platio glavom svoja nastojanja da se u Hrvatsku mora uključiti čitav Srijem, onda je

teško bilo koga uvjeravati u istinu. Dakle i to je bio jedan od primjera gdje su se morale rušiti barijere i mentalni balvani.

Osobno mislim da nikakvi programi i nastupi ne bi pomogli u odnosu na Srbiju. Da smo s Crnogorcima razgovarali mjesec dana ranije bio bih u dilemi ima li smisla razgovarati s njima. Ali ovo odstupanje Crnogoraca (Bulatovića) od linije Srbije u Haagu, iako se različito interpretira, ipak je pokazatelj da je u tom trenutku uputno nastaviti kontakte gdje je god to moguće.

Navečer istoga dana oko 18,30 sati nazvao me je kući Gordan Radin, tajnik u Vladi, da imamo na raspolaganju zrakoplov i da je upravo dobijena suglasnost Savezne uprave kontrole letenja iz Beograda za let sljedećeg dana iz Graza preko Mađarske, te Vojvodine i Srbije za Titograd s povratom istoga dana. Pozvan sam da dođem odmah na sastanak kod Gregurića. Ušao sam u sobu gdje su, uz predsjednika Vlade, bili potpredsjednik Milan Ramljak i ministri Gojko Šušak i Davorin Rudolf. Rečeno je da bih na put trebao krenuti ja u ime Sabora, s obzirom na već ranije uspostavljene kontakte, te jedan od ministara u ime Vlade, ali da su dobijena upozorenja, da je izvanredno opasno uputiti se na takav let malim zrakoplovom cesna, koji leti na niskoj visini i da su rizici nasilnog obaranja zrakoplova zaista veliki. Zbog velikog rizika po naše živote ne preporuča se da u ovakvim okolnostima krenemo na put za Titograd.

Zapitao sam jesu li piloti spremni letjeti i kada sam dobio potvrđan odgovor, bez oklijevanja sam potvrdio svoju spremnost. Pri tome sam napomenuo da u postojećim okolnostima ne smijemo radi vlastite sigurnosti izbjegavati dodatne rizike, kada se naši momci na mnogim ratištima diljem Hrvatske, s oskudnim naoružanjem, suočavaju s mnogo nadmoćnijim neprijateljem u oružju.

Kako od članova Vlade nije bilo u tako kratkom roku moguće dobiti i drugu osobu koja bi sa mnom putovala, iste večeri iz zgrade Vlade u 23 sata nazvao sam zastupnika Zvonimira Turka, člana saborskog Odbora za vanjsku politiku, koji je bio član HDZ-a, i zamolio ga da mi se pridruži. Bilo mi je jako važno da ne budem sam u posjetu Titogradu, i to ne samo radi dojma koji bismo ostavili u Skupštini Crne Gore, nego i radi stanovitog pokrića koje mi je već tada bilo potrebno.

Zastupnik Turk mi je najprije rekao da on nikada ranije nije putovao tako malim zrakoplovima, što je bila spontana reakcija, ali odmah sam razumio da to nije ni izrekao kao ispriku, jer me odmah priupitao kada se ide na put, na što sam mu rekao da se kreće sutra u tri sata. Mi-

sleći da se radi o polasku u 3 sata poslije podne on je priupitao »pa što me nisi ranije obavijestio«. Na to sam zdvojan, ali s iskrenim vapajem ja njemu odgovorio: »Dragi Zvonkec, i ja sam tek večeras saznao da je let zrakoplovom moguć i da je dobivena suglasnost iz Beograda, ali ne radi se o odlasku sutra poslije podne u tri sata, nego treba uzletjeti u šest sati ujutro s aerodroma u Grazu, a za Graz moramo otputovati iz Zagreba noćas u tri sata«.

Zvonko je bez daljnjeg oklijevanja dao pristanak i ja sam sa službenim vozačem bio pred njegovim stanom u Novom Zagrebu u tri sata u jutro. U Graz smo stigli u 5,40 sati. Tu su nas već čekali piloti naših zračnih snaga i odmah smo prosljedili prema hangaru na aerodromu. Uzletjeli smo točno u šest sati prema Pečuhu. Najavljena trasa leta je bila Pečuh – Mohač – Ruma – Užice – Titograd. Vremenske prilike su bile povoljne i vrijeme smo u letu kratili ugodnim razgovorom, jer se prema procjenama predviđalo da će let trajati nešto više od tri sata. Međutim, tijekom leta piloti su radio vezom dobili uputu da u poziciji iznad Pečuha smjer leta promjene na pravac Pečuh – Vukovar – Užice.

U tom trenutku zapazio sam zabrinutost na licima pilota, jer su preusmjeravanja za pravac leta preko Vukovara doživjeli kao upućivanja na vojno turbulentno područje. Naime, dugo vremena je Vukovar već bio pod opsadom, uz herojsku obranu naših dragovoljaca. Bilo je poznato da se Vukovar napada ne samo tenkovima i topovskim granatama sa svih okolnih područja, nego i iz zraka. Prema tome, namjerno obaranje našeg zrakoplova moglo bi se pripisati našim snagama koje su branile Vukovar. Od Pečuha letom preko Baranje iznad Dunava zavladao je u zrakoplovu potpuni tajac. Vidjeli smo Apatin i Dalj i približavajući se Vukovaru sve se jasnije čula pucnjava. Vukovar je bio u svitanju dana već obasjan sunčanim zrakama, ali vatrena paljba je remetila romantičnu sliku našeg grada-heroja. Suosjećao sam s građanima i braniteljima Vukovara. U usporedbi s našim položajem u zračnom prostoru iznad grada pronašao sam utjehu: Vukovarcima je bilo još mnogo teže. Eto mi imamo šansu za petnaestak minuta biti izvan zone visokog rizika, ali kakva je sudbina tih naših ljudi u opkoljenom gradu, već puna dva mjeseca! Uzdahnuo sam i zavapio neka im Bog pomogne.

Prisjetio sam se i spremnosti moga sina kada mi je rekao da se sa svojim kolegama-studentima dogovara da se prijave kao dobrovoljci te da krenu u obranu istočne Slavonije. To je bilo početkom rujna.

Odgovorio sam mu: »Dragi sine, bojim se da će uskoro četnici početi s napadima i na hrvatski jug. Zbog toga je bolje da se još malo strpite, jer će trebati pomoći i vašem rodnom gradu, a konfiguraciju svojeg zavičaja bolje poznate nego područje istočne Slavonije i zapadnog Srijema.« Prihvatio je moj savjet, ali mi je odmah odgovorio, znajući koliko oskudijevamo s oružjem: »Ali onda moramo odmah prionuti s prikupljanjem oružja i municije.«

Nakon prelijetanja Rume oslobodili smo se straha i u vedrijoj atmosferi let za Titograd je nastavljen. Na aerodromu u Titogradu smo sletjeli u 9,15 sati. Nikola Samardžić nas je dočekaao na aerodromu. Prihvatio nas je i odmah odvezao u zgradu predsjedništva Vlade Crne Gore. Sastanak je bio kod predsjednika skupštine Crne Gore dr. Riste Vukčevića, te je uz njega i uz Nikolu Samardžića bio prisutan i predsjednik Odbora za vanjske poslove Asim Dizdarević, a s hrvatske strane Zvonimir Turk i ja.

Glavna tema je bila prekid napada na Dubrovnik i povlačenje vojske iz okolice Grada. Iako je veza kopnom prema zapadu sa Stonom i Slanom bila prekinuta, Rijeka dubrovačka još nije bila pod okupacijom.

Nadalje su rekli da će se zauzeti za prestanak vojnih operacija i povlačenje svih snaga iz okolice Dubrovnika, ali da ne možemo očekivati da će oni uspjeti realizirati naš zahtjev da se vojska povuče i s vojnog kompleksa Prevlake. Na to sam odgovorio da ćemo smatrati njihovim velikim doprinosom ako se vojska i četnici povuku s cijelog prostora od Slanog do Zatona te iz cijelih Konavala, uključujući tu i Vitaljinu, Pločice, Vodovađu i Dubravku.

Tema utvrđivanja, odnosno »korekcije« kopnene i morske granice, bila je prisutna. Oko tog pitanja je bilo mnogih kontroverzija. Jer ako sredinom 1991. godine naš aktualni ministar obrane kaže da »Hrvatska mora braniti granicu prema istoku na potezu Budva-Drina«, pa kad se pogleda na zemljopisnoj karti što to znači, izaziva veliko iritiranje na crnogorskoj strani. Ne smije se podcjenjivati da su se takove izjave mogle iskoristavati, jer na takvim greškama, koje su počinjene s naše strane, Crna Gora može mobilizirati desetke tisuća ljudi koji bi išli braniti svoj teritorij. Jasno je da jedan dio ljudi može reći: »E, kad oni nama svojataju taj dio Crne Gore, u koji spadaju i Nikšić i Cetinje, onda ćemo mi Hrvatskoj oduzeti Dubrovnik«. To su sve nonsensi, ali nažalost živimo u vremenu kad su mnogi faktori izbjegli izvan kontrole. Te ekstreme je bilo potrebno što više reducirati, ukoliko ih nismo mogli u cijelosti eliminirati.

Ta se tema svakodnevno pojavljivala na titogradskoj televiziji, uz komentare koji nam nisu išli u prilog. Svako svojatanje Boke kotorske s naše strane – a ja taj kraj dobro poznajem, obišao sam sve to, pogotovo pješice po svim tim vrhovima, sve do Punte Oštre, dokle je bilo pristupa – dakle, svaki zahtjev u odnosu na Boku kotorsku izaziva reakcije i apetite prema našem području. To je taj psihološki prostor koji Srbija koristi – imajući svoje obračune na sjeveru i na sjeveroistočnom području Hrvatske, pa oko Knina, itd. – da bi uključila Crnu Goru u srpsku ekspanzionističku, hegemonističku politiku. Zadaća je najprije nas u Hrvatskoj da to razbijemo.

Boka kotorska je povijesno bila hrvatski kraj, ali je etnički po zadnjem popisu većinski crnogorski. Ta promjena traje već dugo vremena. Stanovništvo u Boki kotorskoj se bitno razlikovalo 1939, a osobito 1944. godine. U ovim dramatičnim trenucima potezati to pitanje znači samo tjerati vodu na mlin ratnohušakačkih elemenata u Srbiji, u prvom redu Miloševića, a potom i takvih elemenata koji su i u Crnoj Gori prisutni.

Pretenzije predstavnika Crne Gore su se odnosile na Prevlaku, tj. zapadni rt koji dominira ulazom u Bokokotorski zaljev. Međutim, na ulazu sa zapadne strane postoje dva rta, jedan je Kobilica, bliža Herceg Novom, a drugi je Rt Oštra ili Prevlaka, koja je vanjski rt i vojnostrateški je svojedobno bila izvanredno važna. Danas, kad svijet raspolaže satelitima, složenom i efikasnom tehnikom, geopolitički i zemljopisni položaj pojedinih rtova u stanovitoj mjeri i nije toliko važan, koliko je to bilo ranije.

S takvim mišljenjem se ne mora svatko složiti. Mislim da u svakom slučaju Prevlaka ne smije biti razlog za rat niti povod za ubijanje. Mi, kao Hrvatska, nemamo nikakvog interesa da na tom mjestu razvijamo vojnu silu koja će prijetiti bilo kome. Naša politika, što se tiče vojne sile, mora biti samo u funkciji obrane.

Hrvatskoj bi bilo u interesu da se ti prostori demilitariziraju, jer su tamo instalacije JNA. Nikad jugovojska ne bi došla na tako oštar udar svijeta da nije brutalnom snagom ušla na dubrovačko područje. Promatrači, koji su bili nazočni, rekli su da JNA ničim nije bila provocirana. Treba također spomenuti da je kroz čitavo razdoblje krize oko blokada kasarni na Prevlaci imala električnu struju, vodu, telefonske veze i neometan pristup.

Ono što vojska govori da su joj bile ometane komunikacije između Prevlake i Trebinja to je nebulozan, vojničkom terminologijom pred-

stavljen problem. Oni su imali cestovne komunikacije od Herceg Novog preko Kruševice i Vrbanja do Trebinja. Ni jednog trenutka u blizini te komunikacije nisu bile naše snage i incidenata nije bilo. Gospoda generali su pokušavali prikazati lažno ometanje pred svijetom.

Nikola Samardžić vrlo je često izlazio iz prostorije gdje smo bili na sastanku, i u četiri oka mi je saopćio da on prenosi tijekom našeg sastanka Momiru Bulatoviću, koji se nalazi u sobi do nas, ali da se on zbog određenih snaga u Beogradu ne smije priključiti sastanku s nama.

Pri kraju naših razgovora iznijeli su rezervu da će vojska ustrajati na tome da zadrži kontrolu i na cestovnom pravcu Trebinje – Grab – Dubravka – Vodovača – Prevlaka. Odgovorio sam da imaju paralelni cestovni pravac Grab – Ulice – Vrbanje – Kruševica – Herceg Novi, a osim toga naša ih policija neće sprječavati da koriste cestu od Dubravke – Vodovače – Debeli Brijeg i dalje u pravcu Sutorine – Njivice – Prevlaka, u slučaju ako u međuvremenu padne snijeg pa im bude otežan promet od Graba za Herceg Novi preko Ulice i Vrbanja.

Razgovori su bili vođeni u smislu da Crnogorci više neće sudjelovati u napadima na Hrvatsku, te da će vodstvo Crne Gore uložiti sve svoje snage da se prestane s napadima na Dubrovnik i njegovu okolicu.³⁰ Željeli su stvoriti atmosferu da je samo pitanje dana kada će to uspjeti da se i Jugovojaska suglasi s takvim stavom. Ipak, Samardžić je napomenuo da im u ovom trenutku jedino Branko Kostić (predstavnik Crne Gore u krnjem Predsjedništvu SFRJ) može stvarati probleme, ali da su poduzeti potrebni koraci da se i on pridruži stavu vodstva Crne Gore.

Na njihovu inicijativu spomenuli su kako su ustanovili da se nekoliko stotina goveda s farme u Komajama sada nalazi na čuvanju u Spuzi kod Danilovgrada. Rekli su da je ta stoka sklonjena iz Komaja samo zbog toga da ne bi uginula, ali da će sve to biti vraćeno u Konavle netom se okončaju oružani sukobi.

O voždu trebinjskih četnika Vučureviću nije bilo riječi, jer sam smatrao, ukoliko zaista dočekamo povlačenje Crnogoraca i jugovojске iz

---

³⁰ Nezavisni crnogorski tjednik »Monitor« u to je vrijeme zapisao: »Crna Gora je planirano uvučena u rat s Hrvatskom. Vojni pohod na Dubrovnik razorit će mnoge nacionalne, kulturne, privredne i druge spone koje su vjekovima povezivale te dijelove Crne Gore i Hrvatske. Stoga je za sva vremena trebalo presjeći crnogorsko-hrvatske historijske relacije i jadransku kulturnu magistralu, da Crnoj Gori ne preostane ništa drugo nego da se posvađana sa susjednim zemljama i narodima stavi pod skut velike Srbije. »Monitor« zaključuje da je taj »monstruozni plan pročitana«.

okolice Dubrovnika, pa ukoliko se i Vučurevićeve snage istodobno ne povuku s Osojnika i Majkova i drugih naših okupiranih krajeva, da će ih naši dragovoljci uspjeti protjerati.

Iz Titograda smo uzletjeli oko 16 sati, sletjeli na aerodrom u Grazu i istu večer prosljedili automobilom za Zagreb. Zvonka Turka, koji je bio jako fizički iscrpljen, otpratili smo do njegova doma, a ja sam krenuo u Šubićevo, u namjeri da podnesem izvješće. Sretao sam te noći mnoge predstavnike Vlade koji su bili sretni što smo se živi i zdravi vratili iz Titograda. Međutim, nije bilo prilike za temeljitiju raspravu, jer znajući da je oprez majka mudrosti, nisam ni želio prenositi optimističke najave, koje sam bio primio u Titogradu. Bio sam odlučan u svojem stavu da ne smijemo vjerovati usmenim obećanjima, nego da oni s riječi moraju prijeći na djela.

Konačno, osobno sam se bojao da bi svaka naznaka u pozitivnom pravcu, koju bih ja unaprijed dao vrhovništvu u Zagrebu, mogla utjecati na odgodu ispomoći Dubrovniku u oružju koje je moj zavičaj očajnički trebao. Ipak, put u Titograd probudio je tračak nade da sam imao pravo što sam se uporno zauzimao prilikom donošenja Rezolucije Sabora u kojoj su petnaestak dana ranije Jugoslavenska armija i Srbija proglašeni kao agresori na Hrvatsku, a da je pri tome Hrvatski sabor izostavio Crnu Goru. Naime, u istu Rezoluciju ušao je tekst s pozivom Republici Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori da ne dopuštaju da se s njihovog teritorija napada na teritorij Republike Hrvatske. Prema tome, do tada Crna Gora još nije bila proglašena agresorom.

U večernjim satima 25. listopada ponovno sam se sastao s predsjednikom Vlade dr. Franjom Gregurićem u podrumima zgrade INA u Šubićevoj ulici, gdje je bilo privremeno sklonište Vlade.

POSJET PREDSTAVNIKA DIPLOMATSKOG ZBORA DUBROVNIKU

Sljedećeg dana, 25. listopada 1991., nakon mojeg povratka iz Titograda preko Graza, telefonski me nazvao talijanski generalni konzul u Zagrebu Salvatore Cilento i predložio mi da se što prije susretnemo. Sastali smo se već tijekom večeri. Talijanski diplomat je izrazio žaljenje zbog osvajanja dijela dubrovačke okolice i napada jedinica JNA na sam Grad. Želio se detaljno upoznati s omjerima rušenja, a poglavito koliko ima žrtava i ranjenih. Posebno ga je interesiralo što bi bilo najpotrebnije da se uputi kao pomoć. Upoznao sam ga da je cijelo gradsko područje bez vode i struje, a da građanstvo s velikim brojem prognanika iz bliže okolice oskudijeva i s hranom i s lijekovima.

Generalni konzul me je obavijestio da će u prvoj grupi promatrača EZ biti i talijanski časnik Vittorio Ghidi koji se dobrovoljno prijavio da ide u Dubrovnik.

Sve informacije su talijanskom generalnom konzulu u Zagrebu bile izuzetno potrebne i on će ih odmah poslati u Rim. Tada mi je kazano da Sergio Vento, talijanski ambasador u Jugoslaviji namjerava organizirati posjet Dubrovniku s nekim vojnim izaslanicima akreditiranim pri veleposlanstvima u Beogradu. Već je preko Državnog sekretarijata za inozemne poslove zatražena suglasnost da JNA organizira prijevoz iz Beograda za Tivat, vojnu zračnu luku u Boki kotorskoj. Ukoliko se dobiju svi pristanci, putovanje bi se ostvarilo rano ujutro 29. listopada.

Znajući da je Cavtat pod kontrolom JNA i da se vode žestoke borbe u najbližoj okolini Dubrovnika, talijanski je predstavnik bio posebno zainteresiran da sazna postoji li veliki rizik i opasnost za sigurnost te diplomatske misije prilikom prelaska s okupiranog područja na prostor koji kontroliraju hrvatski branitelji.

»Ukoliko unaprijed bude točno najavljeno mjesto i približno vrijeme dolaska delegacije stranih diplomata, osobno ću poduzeti sve mjere opreza da njihova sigurnost ne bude ugrožena« – rekao sam.

Konzul Cilento dobro je znao da sam u svakodnevnom kontaktu s predstavnicima naše vlasti u Dubrovniku.

Nakon što smo razmotrili mogućnost da se ambasadori i drugih zemalja priključe toj misiji koju je pokrenuo ambasador Vento, upitan sam da li bih se i ja osobno priključio, budući da od ranije poznajem ambasadora. Bez oklijevanja sam odgovorio da ću ih dočekati na prvoj crti bojišnice i biti im na raspolaganju tijekom čitava boravka u Dubrovniku. Na to mi je konzul Cilento rekao kako bi ambasador Vento zapravo želio da se prethodno sastanemo u Beogradu i da već iz Beograda budem u njihovoj pratnji. To je značilo da za dva dana moram biti u Beogradu, što je u postojećim prilikama bilo vrlo složeno organizirati, ali o rizicima nisam želio tom prilikom govoriti.

Beograd je zacijelo znao moje javno i političko djelovanje, moju opredijeljenost za hrvatsku državu, a protiv Jugoslavije. Njihove službe su me očigledno pratile u nastupima po zemlji, ali i tijekom mnogih putovanja po inozemstvu. Morao sam biti oprezan, ali sam potpuno svladao strah i odmah pristao na to putovanje.

Nakon kratke stanke zamolio sam talijanskog generalnog konzula da me netko iz talijanske ambasade u Beogradu dočeka na aerodromu. Konzul Cilento, očito dobro procjenjujući i moj položaj, rekao je kako ću biti dobro došao gost u rezidenciji ambasadora Venta i da kod njega mogu odsjesti i na dolasku i na povratku.

Sljedećeg dana (26. listopada) održana je sjednica Vlade na Trgu sv. Marka na kojoj sam podnio izvješće o posjetu Titogradu i razgovorima koje sam tamo vodio.

Premijer dr. Franjo Gregurić me je obavijestio da mi iz Predsjedničkih dvora također poručuju da se trebam priključiti stranim diplomatima i s njima preko Beograda putovati u Dubrovnik. Nisam doista bio u dvojbi da li da putujem, iako me je jedan od mojih prisnih prijatelja, koji je bio nazočan na sjednici Vlade, jer je bio njezin član, upozoravao da nije uputno da u tako kratkom roku ponovno putujem u te krajeve s kojima smo objektivno u ratu.

Na sjednici Vlade govorilo se i o konvoju »Libertas«, pa mi je bilo žao što i ja osobno neću s njim doputovati u moj rodni Dubrovnik.

Krenuo sam za Beč i odatle u Beograd. Još uvijek je funkcionirao i savezni protokol čiji su me ljudi dočekali na aerodromu Surčin. Na aerodromu u Beogradu su me dočekali i predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, koji su me bili spremni otpratiti do rezidencije ambasadora Venta. Međutim, izrazili su negodovanje što nisam bio

spreman odsjesti u hotelu »Metropol«. Izričito su istakli da mi je na raspolaganju apartman na gornjem katu koji je pod pažnjom njihove službe, te sam pristao prenoćiti u tom hotelu.

Iste sam večeri stupio u kontakt s ambasadorom Ventom i doznao da će sutra s nama putovati za Dubrovnik ambasador Nizozemske Johannes Fietlaars te ambasador Grčke Eleutherios i ministar u ambasadi SAD Robert Rackmales. Zapitao sam što je s ambasadorom Velike Britanije, na što mi je odgovoreno da gosp. Peter Hall još nije dao pozitivan odgovor. Na to sam telefonski razgovarao s ambasadorom Velike Britanije Peterom Hallom, kojeg sam otprije poznao i on je potvrdio da će nam se pridružiti na putovanju za Dubrovnik...

Putovanje nije uslijedilo ranije, jer se od jugovojske čekala dozvola. Vjerojatno je, s obzirom na potrebu dobivanja suglasnosti od JNA, bio također potreban i pristanak Vlade u Zagrebu da pripremi doček i preuzme obveze s jamstvom za sigurnost boravka ambasadora u Dubrovniku. Vojska je preuzela i prijevoz diplomata zrakoplovom do Tivta.

Kad smo stigli u Tivat (29. listopada), zahtijevao sam da se u Dubrovnik ide kopnom, posebno zato da se strani diplomati osvjedoče o razaranjima koja su počinjena po Konavlima i Župi Dubrovačkoj. Međutim, admiral Jokić nije dozvolio da diplomati vide razrušene i opljačkane Konavle, pa je lažno tvrdio da je putovanje nesigurno i da on ne može preuzeti odgovornost da strani diplomati i vojni predstavnici akreditirani u Beogradu budu izloženi takvom riziku. Prema vojnom programu ići ćemo topovnjačom JRM do Lokruma, a u blizini tog otočića prijeći na patrolni čamac, također JRM, i tako stići u staru gradsku luku.

Prije nego smo se ukrkali na ratni brod admiral Jokić nas je odveo u Dom armije u Tivtu, u jednu veliku prostoriju, postavio nas u klupe i počeo sa svojim objašnjenjem političkih, pa i navodnih strateških razloga zbog kojih se vojno krenulo na Dubrovnik. To je zapravo bio jezik jednog stereotipnog »političko-vaspitnog časa« za regrute i redovnu JNA soldatesku. Govorio je srpski i njegovo je izlaganje na engleski jezik prevodio službeni prevoditelj. Njegova se poruka svodila na to kako je vojska morala započeti tu operaciju zato da bi se oslobodila Prevlaka, kao strateški važna točka. Govorio je s pretpostavkom kao da smo mi, odnosno hrvatske snage, u tom trenutku oružjem napale vojnu tvrđavu na Prevlaci.

Drugo, da oni moraju osloboditi vrlo važan strateški pravac na potezu Boka kotorska – Trebinje i to je izričito rekao, preko Župe Du-

brovačke, dakle ne onaj direktni cestovni pravac Grab – Dubravka, nego preko Dubca, Župe dubrovačke i cijelih Konavala.

I treće, da moraju pružiti pomoć ugroženom srpskom stanovništvu.

Strpljivo sam slušao više od 50 minuta sve što je iz tog »arsenala laži i objeda« bilo lansirano, sve dok nije izgovorio da je zbog iznesenih razloga jugovojska morala intervenirati i pristupiti, kako je izričito rekao, »oslobađanju Dubrovnika i cele dubrovačke regije«.

Nisam mogao izdržati tu ponovnu zlouporabu pojma »oslobodite-lja«, te sam ustao, prekinuo njegovo izlaganje i doslovno na engleskom jeziku rekao:

»Vi, admirale, ovdje izlažete kao svjedok događaja. Međutim, poznato je da u razdoblju o kojem govorite Vi osobno niste bili na ovom području. Stigli ste tek nakon pogibije ranijeg komandanta Đurovića, 7. listopada 1991., koji je stradao pod čudnim okolnostima. Strpljivo sam odslušao niz neistina koje ovdje iznosite sve dok niste upotrijebili izraz o potrebi oslobađanja dubrovačkog područja. Vi s Vašim jedinicama i vojskom ste agresori na Hrvatsku, i Vi na cijelom tom području, a to se odnosi na cijeli prostor južne Hrvatske i na Dubrovnik, možete biti jedino okupatori, a uvjeren sam da Vi dobro znate kako s okupatorima treba postupati«.

Zatim sam istakao da smo razočarani što nam spriječava da vidimo Konavle, jer shvaćamo njegove razloge i poznato je da su tamo pljačke, palež i rušenje velikih razmjera. Dodao sam i da su gospoda ambasadori, kojima on uzurpira vrijeme, mogli slušati »politički čas« u Beogradu, a ne da zato putuju u Boku kotorsku.

Nastavio sam: »Vama je poznato također da je već početkom ovog mjeseca u ime Vlade Srbije upućen protest Vladi Hrvatske, zbog njene navodne odluke 'da u gradu od neprocenjive istorijske i kulturne vrednosti smestite vaše paravojne formacije, crne legije i mnogobrojne strane plaćenike i da sa tog prostora započnete oružane napade na naseljena mesta u Hercegovini i Boki kotorskoj, predstavlja krajnje neciviliziran, nehuman i nedostojan čin. Nadamo se da ste i sami postali toga svesni i da ćete uložiti potreban napor da sprecite te vaše oružane formacije da razore Dubrovnik, kao što su to učinile s mnogim drugim gradovima'.

Ali isto tako Vam je poznato da su ti navodi srpske Vlade grube laži i molim Vas da to priznate ovdje pred uglednim predstavnicima diplomatskog zbora iz Beograda«.

Nakon što sam završio svojim protestom, što ga je isti prevoditelj prenosio admiralu Jokiću, na moje iznenađenje admiral Jokić ništa nije odgovorio ni komentirao. Time je »vaspitno-politički čas« bio okončan, a prevoditelj nas je konačno pozvao da krenemo na brod prema Dubrovniku. Iako je do tog dana unutar zidina palo tek pet granata (u ulici od Buže, na Muzej »Rupe«) te po Gružu i Lapadu, strani su diplomati vidjeli da se i Dubrovnik napada.

Predstavnici diplomatskog zbora iz Beograda su bili doista potreseni onim što su tom prigodom vidjeli. Osobno su razgovarali s mnogim građanima. Vidjeli su kolone ljudi koji čekaju u redu da im se udijeli po nekoliko litara vode.

Uz stare zgrade u samom središtu staroga Grada koje su bile oštećene topovskim granatama uvjerali su se također u oštećenja stambenih zgrada u Gružu, u blizini Crkve sv. Nikole. Posjetili smo i hotelsko naselje »Babin kuk«, gdje su bili smješteni prognanici iz Dubrovačke okolice. Također su u blizini hotela »Plakir« na Babinom kuku, razgovarali i s vojnicima JNA, od kojih su neki bili zarobljeni, a neki dezertirali iz agresorske vojske, a koji su isto bili smješteni u pomoćnim objektima na Babinom kuku.

Tijekom posjeta Dubrovniku te putovanja iz Beograda i natrag u Beograd, opet preko Tivta, vrlo sam intenzivno razgovarao sa svim ambasadorima, a napose o mjerama što ih treba poduzeti za spašavanje Dubrovnika.

Teška srca ukrcao sam se na patrolni čamac JRM u staroj gradskoj luci, jer bi mi sigurno bilo ugodnije u mojem Dubrovniku dočekati konvoj »Libertas« među svojim bližim srodnicima, brojnim prijateljima, sugrađanima, a osobito dragovoljcima s prvih linija. Međutim, nisam želio pustiti da predstavnici diplomatskog zbora na povratku za Beograd budu u pratnji samo s predstavnicima neprijateljskih formacija. Bio je to jedan od najtežih i najbolnijih odlazaka iz mog rodnoga grada u cijelom mom životu.

Poznato mi je da je, nakon posjeta, svaki od njih svojim vladama u Rim, Washington, Haag, London i Atenu, kao i vojni atašei i drugih europskih država, među njima i francuski vojni ataše, uputio apele da se moraju zaustaviti napadi na Dubrovnik.

Tri tjedna nakon ovog posjeta ambasadora Dubrovniku stiže talijanski ratni brod »San Marco« s lijekovima, vodom i drugom humanitarnom pomoći, potom francuski brod-bolnica »La Rance«, grčki »Rhodos II« itd. Sve je to bila borba s vremenom u najdramatičnijim

trenucima, jer je našoj tek u povoju organiziranoj obrani Grada, koja se svela zapravo samo na dragovoljce i pripadnike policije, bio potreban i predah da stasamo i da se uz dragocjeni doprinos koji je dao Odred naoružanih brodova opremimo i oružjem i streljivom.

Od posebnog je značenja što su spomenuti ambasadori svojim zalaganjem pomogli da su 8. studenog 1991. na izvanrednom sastanku u Rimu europska dvanaestorica donijela poznatu »Deklaraciju o Dubrovniku« u kojoj se među ostalim kaže:

Ponovljeni napadi na Dubrovnik su jednom zauvijek pokazali da je lažna tvrdnja da 'JNA' napada samo da bi oslobodila opkoljene vojarne ili da zaštiti srpske zajednice. JNA je uputila ultimatum čiji uvjeti zahtijevaju stvarnu predaju Dubrovnika. Europska zajednica i njene države članice smatraju ovo protupravnim činom, očito usmjerenim na osvajanje ovog neosporno hrvatskog grada.

Ranije spomenuti posjeti ratnih brodova Italije, Francuske i drugih zemalja su imali, uz humanitarnu zadaću, svrhu da neutraliziraju oštricu najezde oružja nadmoćnih osvajača i pljačkaša, ali ipak treba utvrditi da bez hrabrih hrvatskih branitelja s oružjem u ruci, a osobito brojnih dragovoljaca, unatoč svim tim deklaracijama i apelima, Dubrovnik ne bi bio uspio sačuvati svoju slobodu.

Američki ambasador u Beogradu Waren Zimmermann kasnije otkriva i upoznaje javnost da je krajem studenog 1991. vrhovni zapovjednik NATO-a general John Galvin bio pripremio plan da se neutraliziraju topništvo i ratni brodovi JNA koji su napadali Dubrovnik. Zimmermann nam izričito javno ispovijeda kao »svoju veliku grešku« da ni on sam nije preporučio da uslijedi ta operacija. Nikakve koristi od tih perpetuiranih priznanja, jer se te greške redovno ponavljaju. Ranije s Vukovarom, Dubrovnikom i mnogim drugim hrvatskim gradovima i selima, a unatoč tome kasnije s Bijeljinom, Sarajevom, Srebrenicom, Žepom, Travnikom, Bihaćem, itd.

Na povratku iz stare gradske luke i ponovnom ukrcaju na ratni brod JRM na zapovjedničkom mostu torpiljarke bio je i kapetan bojnog broda Žarković, koji mi je rekao da bi JNA sigurno prestala s napadima na Dubrovnik kada bi Dubrovčani zatražili i postigli da se iz njihova grada povuku momci pod oružjem, koji su došli iz Imotskog, Zagreba i drugih gradova Hrvatske. Odgovorio sam mu da svoja ognjišta u najvećem broju brane sami Dubrovčani. Budući da sam znao da

su Žarkovići s Durmitora, priupitao sam ga: »A kako biste Vi doživjeli da Bokelji od Vas zatraže da vi napustite Boku kotorsku i da se vratite na Durmitor?« Ostao je bez teksta, a njegov oficir za vezu Sofronije Jeremić uskočio je u naš razgovor i rekao: »Pa za Vas kruži glas da ste prilično umjereni, a po ovome što i kako Vi nama govorite i ne izgleda da je to istina«. Na licima i očima dvaju mornara, koji su se mijenjali na kormilu vidio sam da mi upućuju poglede iskrene podrške.

Nakon povratka u Tivat admiral Jokić organizirao je večeru u Domu JRM, na koju su i mene pozvali. Bilo je i dosta novinara, i tada sam putem televizije Titograd javno uputio poruku da nas rt Oštro, odnosno Prevlaka treba spajati, a ne razdvajati.

O PROMJENI GRANICA NE MOŽE SE PREGOVARATI

Početak 1992., a to je vrijeme kada je Hrvatska »brzinom svjetlosti« primala notifikacije o diplomatskom priznanju država iz svih strana svijeta, u dobro obaviještenim krugovima nazirali su se pokušaji da se u odnosu na Bosnu i Hercegovinu izvrše stanovita teritorijalna preusmjerenja. U takvim okolnostima novinarka Jelena Lovrić koja je tada radila za »Slobodnu Dalmaciju«, zatražila je sastanak radi intervjua. Već na početku sastanka izrazila je želju da se očitujem na različitosti koje, u odnosu na vanjsku politiku Hrvatske, imam u usporedbi sa stavovima gospodina Šeparovića. Smatrao sam da je u tome trenutku potrebno upozoriti i našu javnost, a osobito naše dužnosnike s implikacijama koje mogu nastati u odnosu na subjektivitet susjedne republike Bosne i Hercegovine. Razgovor je objavljen u »Slobodnoj Dalmaciji« 24. veljače 1992. pod naslovom »Smanjiti broj mrtvih heroja«. Redakcija je, naravno, samoinicijativno odredila naslov, unatoč tomu što je najviše prostora bilo posvećeno pitanju granica.

Takve su bile prilike i vrlo veliki broj pitanja bio je još otvoren, a često i bez poznatog rješenja. Stoga se u tekstovima toga vremena mogu naći nove ideje, često vrlo radikalne i neočekivane, kao na primjer uvijek intrigantna »podjela Bosne«. Granice su, međutim, uvijek bile predmet »krojenja« i posezanja neprijatelja za našim, hrvatskim teritorijem. Na Plenarnoj sjednici Sabora što je održana 7. studenoga 1991. na dnevnom je redu bilo pitanje dotadašnjih rezultata u radu Haške mirovne Konferencije. Tadašnji ministar vanjskih poslova Zvonimir Šeparović podnio je tom prilikom pismeno izvješće u kojem se (st. 2. str. 3) navodi da će načelo nepovredivosti granica između dotadašnjih republika biti afirmirano kao konačan rezultat Haške konferencije. Tijekom rasprave koja je uslijedila nakon usmenih objašnjenja što ih je davao Zvonimir Šeparović, sudjelovao sam s namjerom isticanja da se o pitanju međusobnih granica ne može raspravljati kao o problemu koji će biti usvojen u budućnosti, s objašnjenjem da je već u Deklaraciji o Jugoslaviji od 27. kolovoza 1991. (donesenoj jednoglasno od svih

dvanaest država – članica EZ) jasno i izričito ugrađeno načelo nepromjenjivosti postojećih granica. Prema tome, bio je to jasno utvrđen preduvjet, koji se temeljio na činjenici pristupanja svakog, odnosno svih aktivnih sudionika (subjekata) u radu same Haške konferencije.

Donosim samo dijelove tog intervjua u kojem postoji još jedna tema o kojoj sam bio voljan razgovarati. Riječ je o nepovredivosti granica unutar bivše Jugoslavije, koje je načelo ne samo afirmirano na Haškoj konferenciji nego je bilo i preduvjet njezina održavanja.

U uvodnom dijelu Jelena Lovrić prenijela je i izvod iz zapisnika sa sjednice Saborskog odbora za vanjsku politiku, što je održana 20. siječnja 1992.³¹

Razgovor je, s podnaslovom »Imperativ za Hrvatsku«, imao sljedeći tijek:

– O granicama nema ni razgovora ni pregovora, ali neke treba upozoriti da se to načelo odnosi ne samo na teritorijalni integritet Hrvat-

---

³¹ »Hrvoje Kačić, predsjednik Saborskog odbora za vanjsku politiku, tiho i bez velike medijske eksponiranosti obavlja svoju funkciju. Gotovo samozatajno. Kad je prije dva mjeseca u nesporazumima i sporenjima oko držanja Dubrovnika, uz teške kvalifikacije kao što su »pakleni plan« i »zakulisne igre«, javno prozvan s ministarskog mjesta samo zato što je bio za razgovore s Crnom Gorom – Kačić nije htio javno odgovarati. Ni danas ne želi o tome. Smatra da je dovoljno to što je konstatirano u zapisniku sjednice Saborskog odbora prije mjesec dana (20. siječnja). U zapisniku s te sjednice stoji:

Dr. Kačić se zatim osvrnuo na izjavu koju je gospodin Šeparović dao »Globusu« već prije nekoliko tjedana, a kojom je prilikom javno izneseno da su u Dubrovniku skinute hrvatske zastave i zamijenjene zastavama UNESCO-a, a tom je prilikom gospodin Šeparović povezao ovu neistinu sa skidanjem hrvatskih zastava s dubrovačkom diplomatskom taktikom, odnosno bivšim OJT (okružnim javnim tužiocem) za Dubrovnik, Aleksandrom Apolonijom. Najviše što dr. Kačić može i koincidirati ministru Šeparoviću je da su ovakve izjave rezultat ministrove ignorancije.

U svojem izlaganju dr. Kačić dalje nastavlja da se hrvatske zastave vijore u Dubrovniku bez ikakvih prekida. Prema tome, gospodin Šeparović je dužan ispričati se Dubrovčanima za nanesenu uvredu, a osobito hrabrim braniteljima koji samoprijegorno odolijevaju nadmoćnijem neprijatelju, braneći hrvatsku Atenu, od kojih su na oltar Domovine mnogi dali svoje živote. Dr. Kačić iznosi kako smatra da je dovođenje Aleksandra Apolonija u vezu s dubrovačkom diplomacijom povreda osjećaja Dubrovčana i njihova hrvatskoga bića. Apolonijo nije ni Dubrovčanin, iako je istina da je 1944. upućen iz Cetinja kao »pouzdanik«. Apolonijo je u Dubrovniku bio preko tri desetljeća kao javni tužilac i glavni je protagonist brojnih boljševističkih progona i pogroma.

Ako Apolonija smatraju u Beogradu ili Titogradu reprezentantom Dubrovnika, to dr. Kačića ne čudi, ali ako takav glas dolazi iz Zagreba, onda dr. Kačić smatra da je to blasfemična objeda. Hrvatskom Ministru vanjskih poslova mora biti poznato da s Apolonijom i njemu sličnima Dubrovčani mogu sami obračunati. Dr. Kačić smatra da takvim izjavama g. Šeparović škodi ugledu hrvatske Vlade čiji je član, te ako gospodin Šeparović ima zadovoljstvo polemizirati s Apolonijem, onda on to može, ali samo kao dugogodišnji i doskorašnji partijski kolega«. (vidi str. 277-280)

ske, nego i na integritet ostalih republika bivše Jugoslavije. I zato od Hrvatske ni u kom slučaju ne smiju poticati inicijative za podjelu Bosne i Hercegovine. A ovdje se čak i neki inače odmjereni intervjui, kad raspravljaju o Bosni, nerijetko ipak završavaju jednim »ako«, kondicionalom: ako netko drugi silom dijeli Bosnu, onda ćemo mi morati... Mislim da međunarodni položaj Hrvatske i obveze koje proistječu iz činjenice da je Hrvatska danas samostalna, nezavisna i diplomatski priznata zemlja nalažu da se ni u kondicionalu ne smiju iznositi takve mogućnosti koje se tiču poštovanja integriteta drugih država. To je imperativ koji proizlazi iz Pariške konvencije i iz Helsinškog akta. Svi ti dokumenti obvezuju Hrvatsku. Mi smo priznati u postojećim granicama koje je Hrvatska imala unutar Jugoslavije. Obveza nam je prema međunarodnoj zajednici, i prema miru u ovom dijelu Europe da isto tako poštujemo i granicu drugih republika, u konkretnom slučaju Bosne i Hercegovine. Observacije i razgovori u pogodbenom obliku – kao što to čini ministar Šeparović u nekim svojim nedavnim intervjuima – nisu primjereni i slič mi na ono kao mi nećemo, ali ako netko drugi počne, slijedit ćemo tu logiku. Mislim da Hrvatska mora glasno i jasno reći da će ne samo poštivati nego i štiti integritet, samostalnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine.

U posljednje se vrijeme mnogo govori o kantonizaciji Bosne i Hercegovine?

– To možda može biti rješenje u budućnosti, ali pustimo mirnim vremenima da se s time suočavaju. Za to treba mnogo smirenosti i razuma. Kantonizacija je uopće pojam primjeren švicarskim standardima. Bojim se da sadašnje okolnosti u našoj susjednoj Republici sprječavaju realiziranje onih sustava i struktura vlasti, koji su izgrađeni tijekom stoljeća u švicarskoj konfederaciji. Čini mi se, u slučaju kada bi jedan Karadžić ili Vučurević bili imenovani za čelnika kantona, odmah bi to postao vilajet, pa makar se radi i o prostoru u Europi. Moje je mišljenje da je tu soluciju lansirao Karadžić po instrukcijama Miloševića, i ja ga gledam isključivo u tom kontekstu. To je samo drugo ime za agresivnu politiku koja je krenula od Memoranduma.

Oni koji govore o kantonizaciji kao da ne znaju da se to sada ne bi moglo provesti bez daljnega prolijevanja krvi. Jer treba imati u vidu da sadašnja vlast u Bosni i Hercegovini ima vrlo okrnjen suverenitet, da ne kontrolira sve svoje prostore, te da je danas cijela Bosna i Hercegovina velika vojarna: golema je koncentracija naoružanja, opreme i vojnika, osobito oficira koji su traumatizirani traženjem udomljenja.

Kantonizacija bi ih dodatno frustrirala. Poznato mi je da i mnogi Hrvati iz zapadne Hercegovine imaju razvijen osjećaj i za onaj dio hrvatskog bića koji je razasut po drugim prostorima Herceg-Bosne. Treba misliti da ne dožive sudbinu svojih predaka u vilajetima. Moje je mišljenje kako je interes Hrvatske, Hrvata u Herceg-Bosni i cijelog stanovništva te republike da se sve to, cijeli život u Bosni i Hercegovini, bez rata i strašnih razaranja situira u podnošljive okvire. Treba voditi računa o tome da najnoviji sporazum Adžić-Gligorov o povlačenju tzv. JNA iz Makedonije nije rezultat Karadžićeve karizme nego, vojničkim rječnikom govoreći, »obezbeđenja južnog boka prilikom djelovanja u BiH«.

Da li otvaranje teme o podjeli Bosne i Hercegovine, makar i u pogodbenom obliku, dovodi u pitanje i granice Hrvatske?

– Ne bih išao tako daleko. Bitno je da mi vodimo konzekventnu politiku i da imamo jasne i kategorične stavove koji su usklađeni i dosljedni našim postojećim obvezama. Jer obveze su uvijek recipročne, ne može biti prava ako iza toga ne stoje i dužnosti. Naša je dužnost i prema Europi, a onda i prema Hrvatskoj, da poštujemo ono što je nama omogućilo da dođemo do diplomatskog priznanja.

Otkuda sklonost hrvatske politike da u kondicionalu govori o Bosni i Hercegovini? I kako to da ona ne vidi da predložena kantonizacija ponajviše odgovara Srbiji?

– Ne mogu govoriti općenito o hrvatskoj politici, jer ona nema čvrsto određenu fizionomiju u svakom segmentu. Istina je da nikada nije dovoljno naglašeno da je takvo držanje prema Bosni i Hercegovini naša obveza i prema haškim dokumentima i prema rezolucijama Europske zajednice. Ali u hrvatskoj politici ima različitih aspekata i različitih pristupa. Kolebanja i neprincipijelnosti u tom smislu sigurno nema ni u Saboru ni u saborskom Odboru za vanjsku politiku.³²

Nisam ni mislila na Sabor ni na saborski Odbor, nego na one koji odlučuju o vanjskoj politici?

– Predsjednik Republike zaista je u nezavidnom položaju, među ostalim i zbog množine oponentata koje u različitim situacijama ima *vis-à-vis*. Na primjer, ako je riječ o odnosu Hrvatske prema Srbiji,

---

³² Odbor za vanjsku politiku Sabora Republike Hrvatske na sjednici održanoj 25. ožujka 1992. pokrenuo je inicijativu, usvojivši prijedlog za priznanje Republike Bosne i Hercegovine kao suverene i samostalne države. Dopis br. 6319 – 92/1 od 26. ožujka 1992.

onda se on kao jedini istaknuti faktor mora konfrontirati s vrhovništvom Srbije i konkretno s Miloševićem. Ali to mu nije jedini oponent, paralelno s njim postoji i armijski vrh. Može se razgovarati u kojem se stupnju oni mogu poistovjetiti, ali i kad su u koliziji, oni su skupa protiv Hrvatske iako se u taktici prema Hrvatskoj vrlo često pojavljuju u različitoj ulozi. Uz njih su, bez obzira hoćemo li s njima direktno razgovarati ili ne, i predstavnici Srba koji su također jedna karika u tom istom lancu, s jednakim ciljevima, ali možda s različitom taktikom. Zato pozicija predsjednika Tuđmana nikako nije jednostavna. Vjerojatno bi u našoj strategiji trebalo promisliti kako im na adekvatan način parirati.

Koliko je točno da će Amerika svoj stav prema Hrvatskoj, pa onda i njezino priznanje, vezati uz ishod referenduma u Bosni i Hercegovini?

– Ne vjerujem u to. Jer ishod referenduma u Bosni i Hercegovini zavisit će o tome kako će se ponašati tamošnji glasači. Međutim, ne treba podcjenjivati mogućnost da će se procjenjivati kakav je utjecaj vršila Hrvatska, pa rekao bih i pojedine hrvatske stranke, na orijentaciju glasača u Bosni i Hercegovini. To može imati nekog utjecaja, ali ne što se tiče priznanja. Mislim da se Amerika već obvezala da će slijediti političke ocjene koje se donesu u okviru Europske zajednice, ali ona vjerojatno sada naglašenije želi pokazati da to ovisi o ponašanju Hrvatske. Ne u odnosu na ishod bosanskoga referenduma, nego u odnosu na respektiranje i ispunjavanje međunarodnih obveza. Mislim tu, na primjer, na stav da su nakon priznanja Hrvatske za nas sva politička pitanja riješena i da nema razloga ni obveza da se dalje pregovara u traženju globalnog rješenja za ove prostore.

Na jednoj od saborskih sjednica upozoravali ste da Hrvatska ima stanovite odgovornosti prema drugim republikama bivše Jugoslavije?

– Ne odgovornost, nego mislim da ćemo morati imati više sluha za konstelacije odnosa u za nas sada drugim državama. Osnovni je cilj svake politike stjecanje saveznika. Što se tiče svijeta – tu smo pokazali visok stupanj uspješnosti. Ali, u stjecanju saveznika u drugim republikama, hrvatska politika nije bila isto tako uspješna. Sigurno je prioritet trebalo dati svijetu. Međutim, odnos prema drugim republikama – državama bivše Jugoslavije također je važan za sigurnost, stabilnost i razvoj Hrvatske.

Na Vaš je račun bilo stanovitih kritika kada ste, čini mi se, tim poslom išli na pregovore u Crnu Goru?

– Na te se kritike mogu samo nasmijati. Jedno je razgovor drugo su pregovori. Za pregovore se mora imati određeni, definirani mandat. Razgovori prethode pregovorima. Nema uspješnih pregovora ako nema razgovora, pogotovo na ovim našim prostorima gdje je narušen i minimum povjerenja. Prema tome, to o kakvim razgovorima je bila riječ spreman sam prezentirati samo onima koji a priori ne odbijaju samu ideju razgovora. Ja smatram da se uvijek mora razgovarati, poslije rata i tijekom rata. Bolje je prije rata ili u ranijim fazama, jer se time smanjuje broj mrtvih heroja. Apsurdno je tvrditi da se nema što razgovarati ni s onima koji sada s Cetinja glasno poručuju: »Oprosti nam, Dubrovniče!«. Ja znam da takvih glasova ima mnogo više nego što se daje zaključiti po pisanju titogradske »Pobjede«.

Hrvatskoj se javnosti nerijetko sugerira kako međunarodna zajednica ipak navija za drugu stranu?

– Ima nerazumijevanja, ali to je rezultat različitih iskustava i onoga što sam već davno nazvao različitim dioptrijama. Hrvatska dioptrija nije identična europskoj, a pogotovo ne svjetskoj. Razlike koje uslijed toga nastaju ne možemo odmah kvalificirati kao neobjektivnost, kao što se to kod nas često čuje.

Na osnovi namjere da se za Srbiju ukinu ekonomske sankcije, i na osnovi primjedaba Helsinki Watcha glede poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj, stvara se dojam da je hrvatska strana izgubila prednost koju je uživala u međunarodnoj javnosti?

– Europska zajednica raspravlja o ukidanju ekonomskih sankcija, jer želi pokazati da one nisu uperene protiv Srbije kao države nego protiv agresivne srpske politike koja blokira određene mirovne procese. Inače mi nismo izgubili prednost, ona će biti dugoročna, samo moramo paziti da je ne pokvarimo. Jasno je da svaki izvještaj koji upućuje na prijave kršenja ljudskih prava u Hrvatskoj tome ne ide u prilog. Međutim, mi propagandno nismo iskoristili mnoge situacije. U defenzivi smo kada treba na primjer govoriti o položaju Hrvata u Vojvodini, Bosni i Hercegovini, na Kosovu i u Crnoj Gori. Ili kada treba govoriti o položaju Albanaca. Medijski je, primjerice ostalo sasvim zapostavljeno ono što se događalo u pojedinim selima trebinjske općine, konkretno

u Ravnom i drugim selima iz tog područja, u kojima je bio znatan broj ubojstava, a svi stanovnici tih naselja su protjerani.

Ratne prilike nisu najsretnije za ocjenjivanje razine poštivanja ljudskih prava. Hrvatski su zakoni na europskoj razini. A što se tiče njihove primjene, bit ćemo pod međunarodnom kontrolom, prema tome morat ćemo ih poštivati htjeli to ili ne. Nisam zabrinut za razvoj demokracije u Hrvatskoj. Nema povratka u totalitarizam, jer su politički život i javnost opredijeljeni za parlamentarnu demokraciju. Osim toga u suprotnom bi Hrvatska i nakon međunarodnog priznanja bila izolirana od zajednice europskih naroda. To bi za nas bilo pogubno. Vjerujem da se nitko neće upuštati u takvo hazardiranje«.

Nepravедno bi bilo pripisati mojem propustu što u mojim istupanjima u javnosti uz Hrvate u Vojvodini ne spominjem i Hrvate u Boki Kotorskoj. Naime, i tada su mi u živom sjećanju bila saznanja koja sam dobio od svojih dugogodišnjih prijatelja i poznanika iz Boke kotorske, a tadašnje okolnosti, najbolje oslikava razgovor kojeg sam imao sa tadašnjim biskupom kotorskim Ivanom Gugićem, koji mi je tijekom kolovoza 1991., za vrijeme moje posjete Kotoru na moje pitanje: »A što bi mi sada trebali učiniti za Vas i naše sunarodnjake – Bokelje« odgovorio je doslovno kako slijedi: »Najviše nam možete pomoći, ako nas sada ne budete spominjali«.